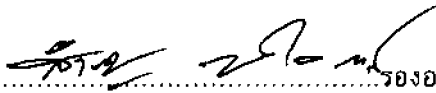

การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9
ตำบลท่าฉนวน อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท

ศราวุธ ดีมาก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
ปีการศึกษา 2549
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

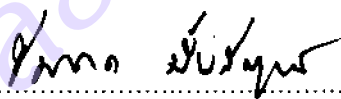
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี อนุมัติวิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้าน
สะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมนารมย์ จังหวัดชัยนาท เสนอโดย นายศราวุธ ดีมาก
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนา

.....รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและบัณฑิตศึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สำราญ พงษ์ไธมาส)

วันที่ 16 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2550

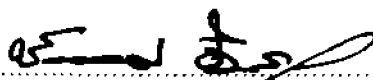
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

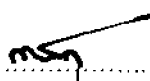
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมนาด มั่นสัมฤทธิ์)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุกิตร์ อนุศาสน์)

.....กรรมการ

(ดร.ชัยยศ อิ่มสุวรรณ)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กาสัก เต๊ะชันหมาก)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุภิดร อนุศาสน์ ดร.ชัยยศ อิ่มสุวรรณ
ชื่อนักศึกษา	ศราวุธ ดีมาก
สาขา	ยุทธศาสตร์การพัฒนา
ปีการศึกษา	2549

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท โดยใช้การวิจัยและพัฒนาในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินโดยตรง ได้แก่ คณะกรรมการบริหารกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่ม และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ได้แก่ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชน (องค์กรพัฒนาเอกชน) ครัวภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน ด้วยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ชุมชนโดยชุมชนเอง โดยได้กำหนดกรอบการทำงานไว้ 3 ระยะ คือ 1) การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนา กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท 2) การแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนา และดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนา กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท และ 3) การพัฒนา กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท โดยมีกรอบการวิจัย 5 ด้าน คือ 1) ด้านกิจการชุมชน 2) ด้านทุนชุมชน 3) ด้านนวัตกรรม 4) ด้านการมีส่วนร่วม และ 5) ด้านกระบวนการเรียนรู้

ผลการวิจัยพบว่า

1. กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินมีปัญหาด้านการบริหารจัดการที่ขาดการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการ ขาดเงินทุนในการดำเนินงาน ขาดการส่งเสริมทางด้านนวัตกรรม ขาดการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และขาดการเชื่อมโยงถ่ายทอดประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้กลุ่มยังต้องการศูนย์จัดแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อเป็นสถานที่จัดแสดง จำหน่าย พัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ ประสานงานด้านการตลาด และเป็นศูนย์ถ่ายทอดและเรียนรู้ภูมิปัญญาของคนในชุมชน

2. แนวทางและวิธีการพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินคือ การพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการบริหารกลุ่ม การระดมทุนจากสมาชิกและชุมชน การพัฒนาทักษะด้านการตลาด การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิก การจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่มโดยสมาชิกกลุ่ม การประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ และการดำเนินงานศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน

3. การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินดำเนินการโดยกระบวนการมีส่วนร่วม โดยการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารแก่คณะกรรมการบริหารกลุ่ม การจัดทำแผนธุรกิจชุมชนโดยวิธีการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้และการฝึกปฏิบัติจริงและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการบริหารกลุ่มและสมาชิกกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดทำแผนธุรกิจชุมชนของกลุ่ม ผลจากการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหา และการพัฒนากลุ่ม คณะกรรมการบริหารกลุ่มมีศักยภาพในด้านการบริหารจัดการเพิ่มขึ้น มีการระดมทุนจากสมาชิกของกลุ่มโดยการให้สมาชิกออมเงินเป็นประจำทุกเดือน มีการพัฒนาทักษะด้านการตลาดโดยการจัดฝึกอบรมและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิก มีการจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานร่วมกัน

Thesis Title	The Development of Ban Sa-pan-hin Professional Group, Moo 9, Tachanuan Subdistrict, Manorom District, Chinat Province
Thesis Advisors	Asst. Prof. Supit Anusat Dr. Chaiyote Imsuwan
Name	Sarawut Deemak
Concentration	Development Strategy
Academic Year	2006

ABSTRACT

This research and development aims to develop Ban Sa-pan-hin professional group, Moo 9, Tachanuan Subdistrict, Manorom District, Chinat Province. The participatory action research was processed by the participation of the insiders-the executors of Ban Sa-pan-hin professional group, namely members of administration group board, group members, and others involved, i.e. community leaders; community development officers, bank authorities of the Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives, the representatives of Palang Nivate Foundation and community (private development unit), local wisdom teachers and qualified persons in community. The working frame was set in 3 steps, namely 1) study current problems and development needs of Ban Sa-pan-hin professional group, 2) work out the main guidelines and methods for development, including key performance indicators to develop this professional group, and 3) the development of this professional group consisted of 5 research concepts, i.e. 1) community activity, 2) community funds, 3) innovation, 4) participation, and 5) learning process.

The findings indicated that:

1. the problems of Ban Sa-pan-hin professional group are as follows: problems of management are: lacks of the followings: a lack of potentiality development of the board members, fund for management, innovation promotion, participation in group activity and a lack of imparting local wisdom experience to successors, places to demonstrate, exhibit, and distribute community products, improve the product standard, coordinate marketing work, and impart local wisdom to others.

2. guidelines and methods to improve the management of Ban Sa-pan-hin professional group are as follows: improve the potentiality of the administration board group members, raising funds from members and communities, improving marketing skill, places for exchanging members' learning, making management plan for the group

by group members, publicization group management regularly and the management of learning and developing community products.

3. the participation process to improve Ban Sa-pan-hin professional group: holding meeting to exchange experience, providing knowledge and information to administration board group members, making community business plans by training to provide knowledge and real practice, places for exchanging learning experience-a participation development of the administration board group members, members participated learning each other in making group community business plans. The results of this program caused participatory learning in solving problems, and developing the group, increasing their ability for management, raising funds from group members by monthly savings, improving marketing skills by providing training, and places for exchanging learning experience of the members, making management plans used as guidelines for participatory management.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือและแนะนำอย่างดียิ่งจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ คือ ผศ.สุภิตรา อนุศาสน์,ดร.ชัยยศ อิ่มสุวรรณ และคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีทุกท่านที่ได้ให้คำปรึกษาและแนวทางที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย จนกระทั่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วยความเคารพยิ่ง

ขอขอบคุณ คุณสมพจน์ จันทโกภาส พนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาอยุธยาโนรมย์ และพนักงาน ธกส.ท่านอื่นๆ ที่มีได้กล่าวนาม ขอขอบคุณส่วนงานอื่นๆ ทุกส่วนงาน ประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนตำบลท่าฉนวน ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอโนรมย์ สำนักงานเกษตรอำเภอโนรมย์และสำนักงานพัฒนาการอำเภอโนรมย์ ที่ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและร่วมเสนอความคิดเห็นในการจัดเวทีเรียนรู้ทุกครั้ง ขอขอบคุณผู้นำชุมชนและชาวบ้านสะพานหินที่ให้ข้อมูลและให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และขอขอบคุณคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ที่มีส่วนให้การดำเนินการวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หากพอมีอยู่บ้างขอมอบเป็นเครื่องสักการะคุณแต่บิดา มารดา ครู อาจารย์ทุกท่านที่กรุณาให้ความเมตตา วางรากฐานการศึกษาให้แก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ศราวุธ ดีมาก

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย	1
	คำถามการวิจัย	4
	วัตถุประสงค์การวิจัย	5
	ขอบเขตการวิจัย	5
	วิธีดำเนินการวิจัย	6
	นิยามศัพท์เฉพาะ	6
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	7
บทที่ 2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
	บริบทชุมชนบ้านสะพานหิน	8
	แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม	16
	กลุ่มอาชีพ	19
	การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน.....	22
	การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม	28
	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	39
บทที่ 3	สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนหมื่น จังหวัดชัยนาท.....	46
	คำถามการวิจัย	46
	วัตถุประสงค์การวิจัย	46
	วิธีดำเนินการวิจัย	47
	สภาพปัจจุบันของการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน	53
	ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน	57
บทที่ 4	แนวทางและวิธีการพัฒนา และดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนาของกลุ่มอาชีพ บ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนหมื่น จังหวัดชัยนาท	63
	คำถามการวิจัย	63

	หน้า
บทที่ 4 ต่อ	
วัตถุประสงค์การวิจัย	63
วิธีดำเนินการวิจัย	64
แนวทางและวิธีการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน	67
ดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน	73
บทที่ 5 การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมนोरมย์ จังหวัดชัยนาท.....	77
การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน.....	78
ผลการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินหมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอ มนोरมย์ จังหวัดชัยนาท	85
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	90
สรุปการวิจัย	90
อภิปรายผลการวิจัย	97
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	99
บรรณานุกรม	102
ภาคผนวก	105
ภาคผนวก ก รายชื่อคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมนोरมย์ จังหวัดชัยนาท	106
ภาคผนวก ข การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้	109
ภาคผนวก ค การพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของกองทุนหมู่บ้าน และ วิสาหกิจชุมชน	116
ประวัติผู้ทำวิทยานิพนธ์	121

สารบัญตาราง

		หน้า
ตาราง 1	สรุปสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน	60
ตาราง 2	แนวทางและวิธีการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านกิจการของชุมชน	69
ตาราง 3	แนวทางและวิธีการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านทุนชุมชน	70
ตาราง 4	แนวทางและวิธีการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านนวัตกรรม	71
ตาราง 5	แนวทางและวิธีการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านการมีส่วนร่วม	71
ตาราง 6	แนวทางและวิธีการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านกระบวนการเรียนรู้	72
ตาราง 7	แนวทางและวิธีการพัฒนา กิจกรรม ดัชนี่ชีวิตความสำเร็จและเป้าหมายการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านกิจการของชุมชน	73
ตาราง 8	แนวทางและวิธีการพัฒนา กิจกรรม ดัชนี่ชีวิตความสำเร็จและเป้าหมายการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านทุนชุมชน	74
ตาราง 9	แนวทางและวิธีการพัฒนา กิจกรรม ดัชนี่ชีวิตความสำเร็จและเป้าหมายการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านนวัตกรรม	74
ตาราง 10	แนวทางและวิธีการพัฒนา กิจกรรม ดัชนี่ชีวิตความสำเร็จและเป้าหมายการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านการมีส่วนร่วม	75
ตาราง 11	แนวทางและวิธีการพัฒนา กิจกรรม ดัชนี่ชีวิตความสำเร็จและเป้าหมายการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ด้านกระบวนการเรียนรู้	75
ตาราง 12	สรุปกิจกรรมการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน เปรียบเทียบกับดัชนียุค	89

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพ 1 ขั้นตอนการวิจัยและพัฒนา	6
ภาพ 2 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย	40
ภาพ 3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบ ยั่งยืน)	44
ภาพ 4 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านสะพานหิน ..	49
ภาพ 5 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 2 เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานกลุ่ม อาชีพบ้านสะพานหิน	50
ภาพ 6 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 3 เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการการ พัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน	52
ภาพ 7 การส่งเสริมให้สมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินดำเนินชีวิตตามแนว เศรษฐกิจแบบพอเพียงและจัดทำแผนการใช้จ่ายเงินในครอบครัว/การจัดทำ บัญชีครัวเรือน	79
ภาพ 8 การส่งเสริมให้สมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินดำเนินชีวิตตามแนว เศรษฐกิจแบบพอเพียงและจัดทำแผนการใช้จ่ายเงินในครอบครัว/การจัดทำ บัญชีครัวเรือน	80
ภาพ 9 เรียนรู้เทคนิคการทำน้ำส้มควันไม้และการเผาถ่านไม้คุณภาพดี ที่ศูนย์การ เรียนรู้ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอพิมาย นครราชสีมา	81
ภาพ 10 ฝึกอบรมการเพาะเห็ดฟางในตะกร้าและการเพาะเห็ดแบบโรงเรือน ตำบล นางลือ อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท	82
ภาพ 11 การถ่ายทอดความรู้ในการจัดทำแผนธุรกิจชุมชนให้กับสมาชิกของกลุ่มอาชีพ บ้านสะพานหิน	83
ภาพ 12 ประธานกลุ่มถ่ายทอดความรู้การทำน้ำส้มควันไม้และการเผาถ่านไม้คุณภาพดี ให้กับสมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน	84
ภาพ 13 สมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินให้ความสนใจการทำน้ำส้มควันไม้/เผา ถ่านไม้คุณภาพดี	84
ภาพ 14 การฝึกอบรมด้านการบริหารจัดการ และการตลาด โดยสำนักงานพาณิชย์ จังหวัดชัยนาท	85
ภาพ 15 กิจกรรมของสมาชิกกลุ่มภายในโรงเรือนเพาะเห็ดของกลุ่มอาชีพบ้าน สะพานหิน	88

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

การพัฒนาประเทศ จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 7 มีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่ความเจริญและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ประชาชนสามารถหางานได้ง่ายขึ้น เงินเดือนและค่าจ้างสูงมีการลงทุนอย่างมากจนเงินออมในประเทศไม่เพียงพอต้องนำเงินทุนต่างประเทศเข้ามาลงทุน สิ่งที่ตามมาคือ หมู่บ้านและชุมชนเดิมเคยมีความเป็นอยู่ง่าย ๆ และมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง ปลายมาเป็นหมู่บ้านและชุมชนที่เป็นการผลิตเพื่อการค้า ต้องเข้าไปผูกพันกับตลาดระดับประเทศและระดับโลกมากขึ้น เมื่อมีตลาดการค้ากว้างขวางมากขึ้นส่งผลให้ผลผลิตขายได้มากขึ้น มีการรับเทคโนโลยีใหม่ๆ และสินค้าจากภายนอกเข้ามาในหมู่บ้านและชุมชน ขณะเดียวกันมีการดูثرพยากรไปจากชุมชนชนบทเพื่อไปสนองต่อประโยชน์ของชุมชนเมืองมากขึ้น จากการพัฒนาโดยอำนาจรัฐ ได้แพร่กระจายเข้าสู่ชนบท กว้างขวางขึ้นทำให้สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ผลจากการเปลี่ยนแปลงชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายผลผลิตและแรงงาน มีโลกทัศน์กว้างขึ้น แต่สิ่งที่ตามมามีคือ รายจ่ายสูงขึ้น มีการอพยพแรงงาน การละทิ้งถิ่นฐาน วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดีและภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีคุณค่าไป เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยกขาดความอบอุ่น ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนล่มสลาย (ประเวศ วะสี, 2542, หน้า 16)

จากผลการพัฒนาที่เกิดขึ้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 จึงได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาเน้นการกระจายอำนาจและการตัดสินใจไปสู่ภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา รวมทั้งปรับเปลี่ยนการพัฒนาเป็นแบบบูรณาการ โดยมีกระบวนการพัฒนาที่เชื่อมโยงกันในทุกเรื่อง เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน ส่งเสริมบทบาทของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ แก้ไขปัญหาและการพัฒนาของชุมชนเป็นสำคัญ ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เป็นแผนพัฒนาประเทศที่มีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในด้านแนวคิดที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ในทุกมิติอย่างเป็นองค์รวม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยยึด “แนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็น

ปรัชญานำทางในการพัฒนา และบริหารประเทศ เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพและยั่งยืน

รัฐบาลได้กำหนดนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินที่มุ่งมั่นที่จะสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ เพื่อประโยชน์สุขของชาวไทยทุกคน โดยได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544 ความตอนหนึ่งว่า (รัฐบาลไทย, 2547)

ปัจจุบัน ประชาชนทุกระดับได้รับความเดือดร้อน อันเกิดจากการมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ซึ่งเป็นผลมาจากการตกงาน ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ กำลังซื้อของคนในประเทศตก รัฐบาลจึงได้ตั้งเป้าหมายที่จะเป็นนโยบายเพื่อลดความยากจน และส่งเสริมสร้างงาน สร้างรายได้ ลดค่าใช้จ่ายให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย นำไปสู่การพอมีพอกิน และเหลือจากนั้นจึงนำไปสร้างชีวิตใหม่ โดยใช้กลไกทุกภาคส่วนของภาครัฐในการสร้างโอกาสให้ประชาชนใช้ทุนทางปัญญา ศักยภาพส่วนตัวและสินทรัพย์ที่มีอยู่ทำงานอย่างเต็มที่ และเมื่อประชาชนมีรายได้ ซึ่งจะกลายเป็นภาษีใหม่ให้รัฐมีรายได้มากขึ้น เพื่อนำไปสู่การลดภาระหนี้สินของประเทศในโอกาสต่อไป

จากสภาพการดังกล่าวสมาชิกจากครอบครัวในชนบทที่ไม่ย่อท้อและมองเห็นการณ์ไกลได้ มีการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มการผลิตหรือการแปรรูปผลผลิตต่าง ๆ เป็นจำนวนมากทั้งที่ได้รับการจัดตั้งจากกรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ และกลุ่มที่มีการรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเองของชาวบ้าน รวมทั้งการจัดตั้งมูลนิธิและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ อีก ประมาณการว่ามีกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งเหล่านี้ทั่วประเทศทั้งสิ้นกว่า 59,600 กลุ่ม และสมาชิกกว่า 589,000 คน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2545, หน้า 34) แต่มักจะเป็นกลุ่มที่ซ้ำซ้อนกัน เพราะการที่มีนักพัฒนาจากส่วนงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้าไปส่งเสริมนั้นมีสูตรสำเร็จเหมือน ๆ กันคือ เข้าไปที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันและเอาแม่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน กำนันเหล่านั้นเป็นประธานกลุ่มเสมอ จนปรากฏว่าในปัจจุบันประธานกลุ่มต่าง ๆ นั้นมีตำแหน่งมากมายจนจำไม่ได้ว่ามีตำแหน่งอะไรบ้าง แต่ข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งที่จะลืมเสียไม่ได้คือการจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ โดยองค์กรภายนอกไม่ว่า จะเป็นภาครัฐหรือเอกชนนั้น มักจะไม่ได้เกิดจากความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่เอง แต่มักจะเกิดจากความต้องการของผู้ที่เข้าไปทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาเสียเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อได้มีการส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ แล้ว ก็เลิกให้การสนับสนุนดูแลหรือเลิกทำกิจกรรมไปแล้วเป็นอันมาก เพียงเพราะผู้ให้การสนับสนุนในการจัดตั้งได้ผลงานไปแล้ว กลุ่มบางกลุ่มมีกิจกรรมอยู่เพียงวันเดียว คือ วันที่มีกิจกรรมเปิดแพรคลุมป้าย ทำข่าวและถ่ายรูป จากนั้นไม่เคยมีกิจกรรมอะไรต่อมาอีกเลย ตัวอย่างเช่นจังหวัดขอนแก่น มีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่ได้รับการจัดตั้งจากกรมส่งเสริมการเกษตรทั้งสิ้น 410 กลุ่ม ในจำนวนนี้มีกลุ่มที่ยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่เพียง 188 กลุ่ม และเป็น

กลุ่มที่มีดำเนินการอย่างต่อเนื่องและประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานเพียง 75 กลุ่มเท่านั้น (นัชชา อินทวงษา, 2546, หน้า 2)

กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนหมอย จังหวัดชัยนาทเป็นกลุ่มอาชีพที่ไม่ได้เกิดจากการส่งเสริมหรือการจัดตั้งจากส่วนงานใดๆ แต่เกิดจากการรวมตัวกันเองของเกษตรกรในหมู่บ้าน จำนวน 10 คน เมื่อปี พ.ศ. 2545 ทั้งนี้เพื่อที่จะเป็นทางเลือกของเกษตรกรที่มีอาชีพปลูกผักขายเพื่อให้เป็นผักปลอดสารพิษ ทั้งนี้เนื่องจากหมู่บ้านสะพานหินและพื้นที่ใกล้เคียงมีอาชีพหลักทางการปลูกผัก โดยจะมีนายทุนจากภายนอกชุมชนนำเมล็ดพันธุ์ผัก ปุ๋ย ยาและสารเคมีมาลงทุนให้ชาวบ้านปลูกก่อน โดยที่ชาวบ้านเป็นฝ่ายลงแรง และในขณะเดียวกันหากชาวบ้านรายใดไม่มีเงิน หรือเดือดร้อนในด้านค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนก็จะกู้เงินจากนายทุนมาใช้จ่ายด้วย ปัญหาที่ตามมาของชุมชนก็คือการที่ไม่มีอำนาจในการต่อรองใดๆ กับนายทุนเลยเพราะเมื่อถึงวันที่ผลผลิต สามารถเก็บเกี่ยวได้ ชาวบ้านจะเก็บเกี่ยว ทำความสะอาด และคัดแยกใส่ถุง นายทุนจะมาเก็บและนำไปส่งขายที่ตลาดไทหรือตลาดสี่มุมเมือง จากนั้นจะหักเงินที่เป็นค่าวัสดุในการผลิตทั้งหมด และหักหนี้เงินกู้ที่กู้จากนายทุนมาใช้จ่าย บางครั้งเกือบจะไม่เหลือหรือเหลือก็ไม่คุ้มกับการลงทุนลงแรง แต่ชาวบ้านไม่มีทางเลือกทั้งนี้เพราะมีหนี้สินผูกพันกันมากกว่า 10 ปี ปัญหาอีกประการหนึ่งของชาวบ้านที่ทำให้กลุ่มต้องเข้ามาทำในเรื่องผักปลอดสารพิษก็คือปริมาณของสารพิษที่ตกค้างอยู่ในดินและในแหล่งน้ำธรรมชาติที่ชาวบ้านในหมู่บ้านต้องใช้บริโภคและตัวของเกษตรกรเองที่ต้องสัมผัสหรือสูดดมอยู่ทุกวันทำให้เกิดปัญหาการเจ็บป่วย และบางรายต้องเสียชีวิตลงจากผลของสารพิษตกค้างเหล่านั้น

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ไม่ใช่เพียงแค่การปลูกผักปลอดสารพิษขายเท่านั้นหากแต่ยังได้ผลิตปุ๋ยหมักขึ้นใช้เอง โดยใช้วัตถุดิบที่มีมากมายในพื้นที่คือ ใบฉำฉา ซึ่งเป็นพืชตระกูลถั่วที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ปุ๋ยหมักที่ผลิตขึ้นใช้เองนี้มีผลเหมือนกับการใช้ปุ๋ยยูเรีย ในขณะเดียวกันนำปุ๋ยหมักที่เหลือจากการใช้ในกลุ่มออกจำหน่ายสร้างรายได้แก่กลุ่มอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเชื่อว่าจจะราบรื่น ทั้งนี้เพราะการที่กลุ่มได้จัดตั้งขึ้นทำให้ไปขัดผลประโยชน์ของนายทุนเพราะทำให้มีผู้ที่ไม่รับวัสดุในการผลิตจากนายทุนและไม่กู้เงินจากนายทุนมาใช้จ่าย ทำให้การผลิตผักปลอดสารพิษมีปัญหาในด้านการตลาด เพราะนายทุนมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้รับซื้อที่ตลาดไทหรือตลาดสี่มุมเมือง เมื่อเกษตรกรนำผลผลิตไปส่งจะถูกกดราคาหรือบางครั้งก็ไม่รับซื้อเลย ทำให้เกษตรกรในกลุ่มต้องช่วยกันคิดหาตลาดส่งใหม่ โดยปัจจุบันได้ส่งขายที่ตลาดจังหวัดชัยนาท ตลาดอำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ และตลาดในจังหวัดนครสวรรค์ทำให้ปัญหาในด้านการตลาดลดน้อยลง

นอกเหนือจากการปลูกผักปลอดสารพิษและการทำปุ๋ยหมักเพื่อใช้เองและจำหน่ายแล้วสมาชิกในกลุ่มเองได้มีการพบปะพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ ได้มีการสำรวจดูภายในหมู่บ้านว่าคนในหมู่บ้านมีความรู้ความสามารถทางด้านใดบ้าง เพื่อที่จะนำมาเป็นกิจกรรมในการ

ดำเนินงานของกลุ่ม ทั้งนี้เพราะกลุ่มเชื่อว่าหากคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมที่เป็นกลุ่มที่แน่นแฟ้นแล้ว จะส่งผลให้ชุมชนโดยรวมมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพิงตนเองได้อย่างยั่งยืนและจะหลุดพ้นจากวงเวียนที่นายทุนจากภายนอกหมู่บ้านมาสร้างไว้ จากการสำรวจโดยสมาชิกในกลุ่มเมื่อเดือนเมษายน 2547 พบว่าคนในหมู่บ้านมีความรู้ความสามารถหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเรื่องสมุนไพร หรือเรื่องของช่างเหล็กฝีมือดีที่ทำการไถ่ตัดแต่งกิ่งไม้ที่มีคุณภาพสูงและทำเป็นอาชีพหลักอยู่ แต่ไม่สามารถใช้ชื่อของตนเองในการจำหน่ายได้ โดยเมื่อผลิตเสร็จแล้วต้องนำข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปส่งให้พ่อค้าคนกลาง ในเขตตำบลหาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งเป็นตำบลที่มีชื่อเสียงในการทำกรไถ่ตัดกิ่งไม้ได้เป็นผู้จำหน่าย

จากการที่กลุ่มได้พยายามสร้างกิจกรรมหลายอย่างที่ต่อเนื่องกัน ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์หลัก คือ การที่จะทำให้ชุมชนโดยรวมมีความเข้มแข็งและพึ่งพิงตนเองได้อย่างยั่งยืน แต่ยังคงขาดการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐทั้งจากกรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชนหรือส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอื่นๆ คงมีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หน่วยอำเภอโมโนรมย์ซึ่งอยู่ในพื้นที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานในบางส่วน และจากมูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชนซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้เข้าช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มดำเนินกิจกรรมอยู่ได้ แม้จะไม่สมบูรณ์มากนักก็ตาม แต่กลุ่มก็ยังคงพยายามทำงานกันอย่างต่อเนื่อง จนในปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกด้วยกันทั้งสิ้น 41 คน

การแก้ไขปัญหาของกลุ่มอาชีพ ด้วยการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่ม ใช้ทุนของชุมชนที่มีอยู่ และมีการบริหารจัดการที่เหมาะสม เน้นกระบวนการเรียนรู้ มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาตนเองของกลุ่มและชุมชน จึงได้มีการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ซึ่งนอกจากจะสามารถพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินและชุมชน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทเป็นการเฉพาะแล้ว ยังจะเป็นการสร้างแหล่งการเรียนรู้ในการดำเนินงานกลุ่มอาชีพให้กับกลุ่มอาชีพหรือวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ได้อีกด้วย

คำถามการวิจัย

1. สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทเป็นอย่างไร
2. แนวทางและวิธีการพัฒนา และดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทมีอะไรบ้าง
3. จะสามารถพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทได้อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนา กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท
2. เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนา และดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนา กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท
3. เพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท

ขอบเขตการวิจัย

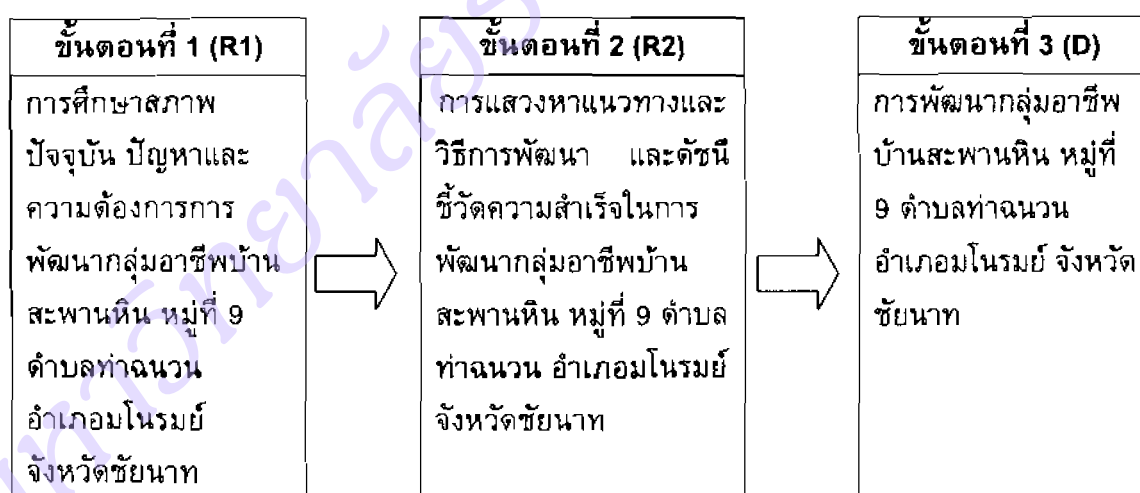
1. ขอบเขตพื้นที่
หมู่บ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท
2. ขอบเขตประชากร
ประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน กล่าวคือ
 - 2.1 ผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนา ได้แก่
 - 2.1.1 สมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน จำนวน 41 คน
 - 2.1.2 ประชากรบ้านสะพานหินที่ไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม จำนวน 14 คน
 รวม 55 คน
 - 2.2 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ได้แก่
 - 2.2.1 ผู้นำโดยตำแหน่งในหมู่บ้าน คือ ผู้ใหญ่บ้าน 1 คนและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้าน 2 คน
 - 2.2.2 เจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ เกษตรตำบล 1 คน พัฒนาการประจำตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรประจำตำบล 1 คน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสะพานหิน 1 คน
 - 2.2.3 ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชน(องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่) 1 คน
 - 2.2.4 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น 1 คน
3. ขอบเขตเนื้อหา เนื้อหาที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัยและพัฒนาคือกรอบการดำเนินงาน วิสาหกิจชุมชน (บัณฑิตา ศรีชัยมูล, 2547, หน้า 6) ประกอบด้วย
 - 3.1 กิจการของชุมชน
 - 3.2ทุนชุมชน
 - 3.3 นวัตกรรม
 - 3.4 การมีส่วนร่วม
 - 3.5 กระบวนการเรียนรู้

4. ขอบเขตระยะเวลา คือ

1 ธันวาคม 2546 – 31 ธันวาคม 2548 รวม 25 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินในครั้งนี้ เป็นการพัฒนาระบวนการเรียนรู้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่เชื่อมั่นว่า สมาชิกของกลุ่มและชาวบ้านสะพานหินมีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาตนเองได้ถ้าได้รับการเสริมพลัง (empowerment) ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นในการวิจัยนี้จึงเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and development: R&D) โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) เป็นการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในทุกขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนา โดยกำหนดการดำเนินงานไว้ 3 ขั้นตอน ต่อเนื่องกันดังนี้

ภาพ 1 ขั้นตอนการวิจัยและพัฒนา

นิยามศัพท์เฉพาะ

กลุ่มอาชีพ หมายถึง กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนหมื่น จังหวัดชัยนาทที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเอง

การพัฒนากลุ่มอาชีพ หมายถึง การพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินให้มีความพร้อมในการจัดตั้งกลุ่ม มีความสามารถในการบริหารงานของคณะกรรมการกลุ่ม การบริหารจัดการของชุมชน การจัดการทุนชุมชน การมีนวัตกรรมในการดำเนินกิจการของกลุ่ม การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม มีกระบวนการเรียนรู้ มีการได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการจากภาครัฐและเอกชน การได้รับการสนับสนุนทุนดำเนินงานจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ

ผู้นำชุมชน การได้รับข้อมูลข่าวสารในการดำเนินงานและความรู้ความสามารถในการพัฒนาด้านการตลาด

กิจการของชุมชน หมายถึง กิจการที่คนในชุมชนบ้านสะพานหินกระทำร่วมกันในลักษณะของกลุ่มอาชีพ

ทุนชุมชน หมายถึง ทุนทั้งที่เป็นเงินและ สิ่งที่เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสม สะสม สามารถคิดเองทำเอง เป็นความรู้แบบองค์รวม สามารถถ่ายทอดได้และมีการเชื่อมโยงบูรณาการนำไปใช้ในการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน และการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

นวัตกรรม หมายถึง การดำเนินกิจกรรมใดๆ ของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินที่เกิดจากภูมิปัญญา และความคิดสร้างสรรค์ในสิ่งใหม่ๆ

การมีส่วนร่วม หมายถึง สมาชิกในกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินร่วมเป็นผู้วิจัย ร่วมค้นหาปัญหาของกลุ่มและสาเหตุของปัญหา ร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรม ปฏิบัติการแก้ปัญหา และร่วมติดตามประเมินผลกิจกรรมที่ใช้ในการแก้ปัญหาของกลุ่ม

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอน วิธีการที่ได้มาถึงองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของสมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

ดัชนีชี้วัดความสำเร็จ หมายถึง ข้อมูลที่บ่งชี้ถึงผลของการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท ว่าสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์เป้าหมายตามเกณฑ์ชี้วัดที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท ได้พัฒนาไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน
2. กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท สามารถเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการศึกษากระบวนการพัฒนาการดำเนินงาน ให้กับกลุ่มอาชีพอื่นหรือชุมชนอื่น
3. ประสพการณ์จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) จะทำให้ชาวบ้านหมู่บ้านสะพานหินมีการระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้ทราบถึงปัญหา และความต้องการพัฒนา รวมทั้งศักยภาพของชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการแสวงหาแนวทางร่วมกันในการพัฒนาการดำเนินงานที่เป็นกิจการของชุมชนโดยคนในชุมชน และคนในชุมชนได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นบทเรียนให้คนในชุมชนได้ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานด้านอื่นๆ ของชุมชน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยและพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากบุคคล เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. บริบทชุมชนบ้านสะพานหิน
2. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
3. การดำเนินงานกลุ่มอาชีพ
4. การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน
5. การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บริบทชุมชนบ้านสะพานหิน

จากการศึกษาบริบทชุมชนบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท โดยการค้นคว้าจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์กลุ่ม และการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ค้นพบข้อมูลซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ดังนี้

1. ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านสะพานหิน เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อกว่า 200 ปีมาแล้ว เดิมเป็นชุมชนที่ไม่ทราบชื่อที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ มีสภาพเป็นเกาะแก่งและที่น้ำไหลทรายมูล และป่าไม้เบญจพรรณรกทึบ ซึ่งปัจจุบันยังมีต้นไม้ใหญ่ยังคงเหลืออยู่ที่ริมแม่น้ำ 1 ต้น คือต้นกร่างซึ่งเป็นไม้ตระกูลเดียวกับต้นไทร และต้นโพธิ์ สันนิษฐานว่ามีอายุราว 200-250 ปี และจากการสืบค้นสอบถามจากผู้อาวุโสในชุมชน ยังมีตำนานเล่าขานที่มาของชื่อหมู่บ้านสะพานหินว่ามีความเป็นมาจากการที่ลูกเศรษฐีในหมู่บ้าน ได้พายเรือข้ามแม่น้ำไปเที่ยวทางฝั่งตะวันตก (ซึ่งปัจจุบันเป็นบ้านหมู่ที่ 2 ตำบลหาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี) ได้ไปพบรักและชอบพอกับลูกสาวเศรษฐีของหมู่บ้านนั้น และมีการสู่ขอหมั้นหมายที่จะแต่งงานกัน ในช่วงนั้นน้ำในแม่น้ำแห้งขอดเป็นหาดทรายเป็นแนวยาวพอที่จะลุยน้ำข้ามไปมาได้แต่ไม่สะดวก เศรษฐีของทั้งสองฝั่งแม่น้ำจึงได้ให้ข้าทาสบริวารช่วยกันขนก้อนหินมาทำสะพานเชื่อมทั้งสองฝั่งเข้าด้วยกันเพื่อที่จะเดินข้ามไปมาได้สะดวก ปัจจุบันซากของสะพานหินยังคงปรากฏอยู่โดยอยู่เหนือทางเข้าโรงเรียนวัดสะพานหินประมาณ 100 เมตร แต่จะสามารถแลเห็นได้ในช่วงที่น้ำลดลงมากเท่านั้น และปัจจุบันหมู่บ้านทั้งสองฝั่งแม่น้ำก็มีชื่อเรียกว่าบ้านสะพานหินเช่นเดียวกัน โดยทางฝั่งตะวันตกก็เป็นบ้านสะพานหินหมู่ที่ 2 ตำบลหาดทอง อำเภอ

เมือง จังหวัดอุทัยธานี และนอกจากนี้แล้วทางฝั่งอุทัยธานีเองยังมีศาลเจ้าแห่งหนึ่งตั้งอยู่ใกล้กับแนวสะพานหิน ซึ่งชาวบ้านทางนั้นเรียกว่า "ศาลเจ้าพ่อตะพานโง" ซึ่งเป็นที่สักการะกราบไหว้บูชาของคนทั้งสองฝั่งแม่น้ำมานานกว่าชั่วอายุคน

คนกลุ่มแรกๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจนเป็นหมู่บ้านสะพานหินนี้ จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านทราบว่า มาจากบ้านป่าโมก จังหวัดอ่างทอง, บ้านบางขันหมาก อำเภอบ้านหมี่ ลพบุรี เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ป่าหญ้าแฝก หญ้าคา ป่าต้นหนามแกแลและป่าไม้เบญจพรรณเป็นที่ทำกิน โดยในช่วงแรกอพยพกันมาประมาณ 30-40 ครอบครัว หลังจากนั้นได้มีราษฎรจากถิ่นอื่นๆ และพื้นที่ใกล้เคียงอพยพกันเข้ามามากขึ้น ทั้งนี้เพราะพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีน้ำตลอดทั้งปี โดยมาทำสวน ทำไร่เช่นข้าวโพด ข้าวฟ่าง ปลูกส้มโอ และไม้สีกเป็นต้น

บ้านสะพานหินเดิมขึ้นอยู่กับบ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ต.ท่าฉนวน และได้แยกออกมาเป็นหมู่บ้านของตนเองเป็นหมู่ที่ 9 เมื่อปี พ.ศ. 2532 จนถึงปัจจุบันโดยมีนายมนัส ทิกิ้ว เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และจนถึงปัจจุบันนี้หมู่บ้านสะพานหินมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้วจำนวน 3 คน คือ นายมนัส ทิกิ้ว นายไ้ว ตระกูลอินทร์ และผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือนายเฉลิม อ่วมดี

2. ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพของชุมชน

บ้านสะพานหิน เป็นหมู่ที่ 9 ใน 10 หมู่บ้านของตำบลท่าฉนวน โดยตั้งอยู่ทางทิศเหนือของตัวอำเภอมโนรมย์ ระยะห่างจากตัวอำเภอดังกล่าวประมาณ 18 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 ตำบลท่าฉนวน

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 ตำบลท่าฉนวน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวน

ทิศตะวันตก ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา

บ้านสะพานหินเดิมมีสภาพพื้นที่เป็นป่าไม้เบญจพรรณค่อนข้างรกทึบ ทำให้มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มาก เช่น หมูป่า เก้ง นกแก้ว พังพอน นกกินปลา ลิง และนกเขาเปลา ฯลฯ แต่เมื่อมีการถางป่าเพื่อทำไร่ สวน ทำให้สัตว์ป่าเหล่านี้ต้องทิ้งถิ่นไปหากินในถิ่นอื่นที่อุดมสมบูรณ์กว่า และนอกจากนั้นสัตว์เหล่านี้บางชนิดยังถูกล่าเพื่อเป็นอาหารด้วย ในวันที่ที่บ้านสะพานหินคงเหลือเพียงกระรอก กระแต และสัตว์เลื้อยคลานบางอย่างที่ยังมีอยู่ชุกชุมเท่านั้น

สภาพพื้นที่ของบ้านสะพานหินเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านและมีคลองชลประทานที่ราษฎรในหมู่บ้านใช้เป็นแหล่งในการอุปโภคบริโภค การเกษตรกรรมและจับสัตว์น้ำ แต่เดิมดินมีความอุดมสมบูรณ์มากเพราะเป็นพื้นที่น้ำไหลทรายมูล แต่ปัจจุบันสภาพของดินเสื่อมโทรมลงไปมากทั้งนี้เพราะราษฎรใช้ที่ดินทำการเกษตรอย่างไม่ถูกวิธี โดยมีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่างๆ อย่างพร่ำเพรื่อและขาดการศึกษาที่ดีทำให้พื้นดินเสื่อมสภาพไปอย่างรวดเร็ว

การเดินทางคมนาคมในสมัยก่อนใช้วิธีการเดินเท้าเป็นหลัก และบางครั้งใช้เกวียน และเรือพาย ต่อมาการคมนาคมเจริญขึ้นมีการใช้เรือเมล์เป็นเรือโดยสารเมื่อต้องการเดินทางเข้าไปยังตัวจังหวัดหรือจังหวัดอื่นๆ แต่ในปัจจุบันไม่มีเรือเมล์แล่นอีกแล้วทั้งนี้เพราะมีการกั้นเขื่อนเจ้าพระยาทำให้การคมนาคมทางน้ำเหลือเพียงการเดินทางข้ามฟากระหว่างหมู่บ้านสองฝั่งแม่น้ำเท่านั้น นอกเหนือจากนี้จะเป็นการคมนาคมทางบกซึ่งราษฎรในปัจจุบันนิยมใช้รถจักรยานยนต์ และรถยนต์ในการเดินทางไปมาหาสู่และใช้ในการทำมาหากิน

2.1 การคมนาคม การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านสะพานหินปัจจุบันสะดวกกว่าแต่ก่อนมาก เนื่องจากมีถนนลาดยางและถนนเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยสามารถเข้าถึงหมู่บ้านได้ 2 ทางคือ

2.2.1 จากถนนพหลโยธินบริเวณทางแยกบ้านศาลาขาว เข้ามาตามถนนลาดยางทางเข้าตลาดท่าฉนวน ระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร จากนั้นแยกมาตามถนนคันคลองชลประทานด้านข้างโรงเรียนไทยรัฐวิทยา ซึ่งเป็นทางลูกรังอัดเรียบบางส่วนและลาดยางบางส่วนระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตรถึงหมู่บ้านสะพานหิน รวมระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 14 กิโลเมตร

2.2.2 จากถนนสายเอเชีย ทางแยกเข้าตลาดบ้านท่าน้ำอ้อยในเขตอำเภอยะหริ่ง จ.นครสวรรค์ เข้ามาระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร ผ่านหมู่บ้านท่าลานเตียนอีกประมาณ 1 กิโลเมตร จากนั้นเข้าเขต หมู่ที่ 5 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท เดินทางไปตามถนนเลียบคันคลองชลประทานซึ่งเป็นทางลาดยาง ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตรถึงหมู่บ้านสะพานหิน รวมระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 10 กิโลเมตร

2.2 โครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ได้แก่

2.2.1 ประปาหมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง ซึ่งก่อสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2536 มีจำนวนครัวเรือนที่ใช้ประปาหมู่บ้านจำนวน 180 ครัวเรือน โดยสร้างขึ้นในระหว่างรอยต่อของหมู่ที่ 5 ต.ท่าฉนวน และบ้านสะพานหิน ทำให้ประชาชนของทั้งสองหมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์จากประปาแห่งนี้ โดยครัวเรือนในหมู่ที่ 5 จำนวน 33 ครัวเรือนได้ใช้ประปานี้ที่เหลือเป็นของหมู่บ้านสะพานหิน

2.2.2 บ่อบาดาล จำนวน 120 บ่อ

2.2.3 ไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2523 ราษฎรในหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ครบทุกหลังคาเรือน

2.2.4 หอกระจายข่าว 2 แห่ง

2.2.5 คลองชลประทาน 1 สาย ราษฎรใช้ประโยชน์ในการทำการเกษตร

2.2.6 โทรศัพท์สาธารณะแบบใช้บัตร 1 เครื่อง แบบใช้เหรียญ 1 เครื่อง โทรศัพท์ประจำบ้านจำนวน 7 เครื่อง

3. ลักษณะประชากร

เมื่อแรกตั้งชุมชนมีครัวเรือนอยู่ประมาณ 30-40 ครัวเรือนต่อมาได้มีราษฎรจากถิ่นอื่นอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือน และมีการขยายครอบครัวเพิ่มขึ้น ปัจจุบันชุมชนบ้านสะพานหินมีครัวเรือนทั้งสิ้น 147 ครัวเรือน และจำนวนประชากร 543 คน แยกเป็นชาย 262 คนและหญิง 281 คน ในจำนวนนี้เป็นเด็กในช่วงอายุ 0-14 ปีจำนวน 110 คน และเป็นผู้ที่อยู่ในช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไป 34 คน ราษฎรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

4. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

อาชีพในช่วงแรกของการตั้งชุมชน คือการทำไร่ข้าวโพด ทำนา และทำสวน โดยอาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2522 เริ่มมีการใช้เครื่องจักรเครื่องยนต์ เข้ามาเป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำกรเกษตรทดแทนแรงงานคนและสัตว์ ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากการที่จะสามารถใช้แรงงานคนในครัวเรือนและแรงงานจากสัตว์หรือจากคนในชุมชนเข้ามาช่วยเอาแรงกันที่เรียกว่าการลงแขกก็เริ่มหายไปจากวิถีชีวิตแล้ว ควบคู่กันนี้เคยมีกักขังไปเข้าโรงฆ่าสัตว์ และเมื่อต้องใช้แรงงานคนต้องมีการจ้างจากทั้งภายในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง จากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ประจำปี พ.ศ. 2547 ราษฎรในหมู่บ้านมีรายได้เฉลี่ย 40,000 บาท/ครอบครัว/ปี โดยมีลักษณะของการประกอบอาชีพดังนี้

4.1 การเกษตรกรรม ได้แก่

4.1.1 การทำไร่ พืชไร่ที่เพาะปลูกกันเป็นส่วนใหญ่คือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ถั่วลิสง พืชผักสวนครัว เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือเปราะ มะเขือยาว แตงกวา แตงร้าน ฯลฯ ไม้ดอก เช่น กุหลาบพวง มะลิ ดาวเรือง จำปี ฯลฯ โดยอาศัยน้ำบาดาลเป็นหลัก สำหรับพื้นที่ที่ไม่ติดริมฝั่งแม่น้ำ ส่วนพื้นที่ที่ติดริมฝั่งแม่น้ำจะใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรใช้เป็นหลักสำคัญ คือพันธุ์พืช ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบวัชพืช และแรงงาน ส่วนในด้านการจำหน่ายผลผลิตที่เป็นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วเกษตรกรจะนำไปขายส่งให้กับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นด้วยตนเอง และสำหรับผลผลิตที่เป็นพืชผักสวนครัว จะมีพ่อค้าคนกลางทั้งในท้องถิ่นและนอกพื้นที่เข้ามารับผลผลิตถึงบ้านเรือน โดยนำไปขายส่งยังตลาดสี่มุมเมือง ตลาดไท หรือตลาดจังหวัดอ่างทอง โดยนำไปขายก่อนแล้วจึงค่อยกลับมาตีราคารับซื้อจากเกษตรกร ซึ่งเป็นภาวะจำยอมเนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกผักสวนครัวต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบวัชพืชจากพ่อค้าคนกลางเป็นเงินเชื่อก่อน และ/หรือบางรายมีหนี้สินผูกพันกับพ่อค้าคนกลาง ไม่สามารถปฏิเสธการถูกบังคับซื้อจากพ่อค้าคนกลางได้ ส่วนผลผลิตที่เป็นไม้ดอกไม้ประดับมีปัญหาเพราะผู้ปลูกขายให้กับผู้ที่มีอาชีพร่อยพวงมาลัยที่มีอยู่หลายคน โดยร่อยพวงมาลัยขายส่งไปยังจังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดนครสวรรค์ ทำให้ไม่มีปัญหาทางการตลาด แต่หากช่วงไหนมีผลผลิตออกมากก็จะมีพ่อค้าในชุมชนซื้อไปขายส่งยังตลาดปากคลองตลาดในกรุงเทพมหานคร

4.1.2 การเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นเป็ดไข่ใส่ทุ่ง โดยมีผู้เลี้ยงอยู่ประมาณ 10 ราย โดยการนำเป็ดไข่ไปตอนเลี้ยงในแปลงนาที่เพิ่งเกี่ยวข้าว เพื่อเป็นการลดต้นทุนทางด้านอาหารเลี้ยงเป็ดซึ่งได้ผลดี รองลงมาจะเป็นการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน ซึ่งมีเลี้ยงกันอยู่เกือบทุกครัวเรือน นิยมเลี้ยงไว้เป็นอาหารและขายบ้างบางส่วน ในหมู่บ้านไม่มีการเลี้ยงวัวควายเลย

4.2 การรับจ้าง ผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือมีแต่ขาดความรู้ความเข้าใจทางด้านการเกษตรทำให้ผลผลิตของตนเองได้ไม่เป็นที่น่าพึงพอใจจึงเลิกทำและหันไปเป็นแรงงานรับจ้างทางภาคการเกษตร โดยไปรับจ้างหว่านปุ๋ย ฉีดยา เก็บผัก เก็บดอกไม้ ฯลฯ และมีบางส่วนมีความสามารถทางช่างไม้ ช่างปูน ก็ไปรับจ้างปลูกสร้างบ้านเรือน และบางส่วนจะรับจ้างทั่วไป

4.3 การค้าขาย ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ค่อนข้างมีฐานะดี และมีความรู้ จะซื้อรถยนต์ปิคอัพเพื่อรับซื้อผลผลิตของเกษตรกรไปส่งขาย มีจำนวน 9 ราย และมีร้านค้าขายของชำ และเครื่องอุปโภคบริโภคในหมู่บ้าน 2 ร้าน

4.4 อาชีพอื่นๆ เช่น ข้าราชการ ช่างซ่อมเครื่องยนต์ ฯลฯ มีอยู่ 3 ราย

5. ลักษณะทางสังคม

การปกครองแบบเป็นทางการของหมู่บ้าน เป็นแบบเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆทั่วไปคือ มีผู้ใหญ่บ้านที่มาจากการเลือกตั้งของคนในหมู่บ้านและได้รับการแต่งตั้งจากทางอำเภอ มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่มาจากการเลือกตั้งของชาวบ้าน 2 คน นอกจากนี้แล้วจะมีผู้นำชุมชนที่มาจากการแต่งตั้งหรือจัดตั้งขึ้นของทางราชการ เช่น ครู อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) อาสาพัฒนาชุมชน (อช.) เกษตรหมู่บ้าน, หมอдинอาสา เป็นต้น ซึ่งจะมีบทบาทตามส่วนราชการที่กำหนดขึ้นมา ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการยังไม่ปรากฏชัด นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการบริหารจัดการกลุ่มได้เป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือ

5.1 กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน มีสมาชิก 280 คน กรรมการดำเนินการ 7 คน

5.2 กลุ่มสตรีแม่บ้าน มีสมาชิก 22 คน กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ทำได้ ผลิตพริกแกง

5.3 กลุ่มเยาวชน มีสมาชิก 30 คน กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ทำได้ การแข่งขันกีฬา

5.4 ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง

5.5 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน (กลุ่มเกษตรสะพานหินรวมใจพัฒนา) มีสมาชิก 41 คน กิจกรรมคือ การรวมกลุ่มกันเพื่อผลิตผักปลอดสารเคมี การทำปุ๋ยใช้เองและจำหน่าย การผลิตเห็ด การทำสารกำจัดแมลงใช้เองจากการเผาถ่าน (การทำน้ำส้มควันไม้) การออมเงินสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ

6. สภาพทางการศึกษา

ในสมัยก่อนคนในชุมชนจะไปเรียนหนังสือที่ศาลาวัด โดยมีพระเป็นผู้สอนถ่ายทอดวิชาความรู้ ต่อมาชาวบ้านได้เรียไรเงินกันไปจ้างผู้มีความรู้จากหมู่บ้านใกล้เคียงมาเป็นครูผู้สอนอยู่ประมาณ 2-3 ปี ต่อมาเมื่อมีเด็กเพิ่มมากขึ้นทางราชการจึงได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นในบริเวณวัด ชื่อว่าโรงเรียนประชาบาลวัดสะพานหิน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นมูลหรือชั้นก่อนประถมจนถึงประถมปีที่ 4 เมื่อปี พ.ศ. 2499 เรื่อยมาจนปัจจุบันแต่ได้เปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนไปตามยุคสมัยตามนโยบายของทางรัฐ โดยปัจจุบันเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยมีครู 4 คน และนักเรียนจำนวน 98 คน แต่โรงเรียนนี้ไม่ค่อยจะมีผู้ให้ความสนใจเรียนมากนัก เพราะชาวบ้านที่มีฐานะดีจะส่งบุตรหลานข้ามไปเรียนยังตัวจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งอยู่คนละฝั่งแม่น้ำและอยู่ห่างเพียงประมาณ 5 กม. เท่านั้น ส่วนที่ฐานะปานกลางจะให้บุตรหลานไปเรียนยังโรงเรียนอื่นๆ ในตำบลซึ่งเป็นโรงเรียนที่ใหญ่กว่า เมื่อจบชั้นประถมศึกษาแล้วจะมีโรงเรียนมัธยมแบบขยายโอกาส อยู่ในเขตหมู่ที่ 3 ตำบลเดียวกัน ชื่อโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 57 (โรงเรียนบ้านท่าฉนวน) เป็นที่เรียนต่อ หรือเดินทางข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปเรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดอุทัยธานี หรือโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอพยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศเหนือประมาณ 8 กม. และบางส่วนเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนอูลิตยไพบลูย์ชนูปถัมภ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำอำเภอที่อยู่ห่างออกไปทางทิศใต้ ระยะทางห่างจากหมู่บ้านประมาณ 18 กม. แต่ไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากอยู่ไกล ไม่สะดวกต่อการเดินทาง นอกจากนี้แล้วยังมีศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอมนรมย์ ซึ่งเปิดบริการให้การศึกษาแก่ผู้ที่พลาดโอกาสในการศึกษาในระบบ ให้มีโอกาที่จะเพิ่มพูนทักษะความรู้ทั้งทางสายสามัญและทางสายวิชาชีพอีกด้วย ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนมีความรู้ในระดับประถมศึกษา ในด้านการติดต่อสื่อสาร คนในชุมชนจะมีการติดต่อสื่อสารกันโดยการพบปะพูดคุย โดยมีการประชุมกันของกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมออย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง นอกจากนี้แล้วในหมู่บ้านยังมีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน 2 แห่ง ซึ่งมีเรื่องเร่งด่วนหรือข่าวสารที่เป็นสาระสำคัญ ผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการหมู่บ้านที่ได้รับมอบหมายจะทำหน้าที่กระจายข่าวให้ได้รับรู้โดยทั่วกัน บางครั้งหากเป็นเรื่องสำคัญก็จะมีการนัดหมายเป็นหนังสือเชิญประชุม เช่นในการทำประชาคม เป็นต้น

7. ระบบอนามัยและสาธารณสุข

แต่เดิมเมื่อคนในชุมชนเกิดการเจ็บป่วย จะมีหมอพื้นบ้านซึ่งอาศัยความรู้จากตำราโบราณโดยมากจะเป็นพระภิกษุ หรือผู้ที่บวชเรียนมานาน หรือหากเจ็บป่วยรุนแรงเกินกว่าที่หมอพื้นบ้านจะรักษาได้ก็จะต้องเดินทางไปรักษาในตัวเมืองชัยนาท โดยใช้การเดินทางทางเรือ โดยในสมัยนั้นโรคที่ชาวบ้านเป็นมากคือไข้ดำ ต่อมาทางราชการได้ส่งเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าหมอสุขศาลาเข้ามาแนะนำในการป้องกันรักษาโรค

บ้านสะพานหินไม่มีสถานบริการทางด้านสาธารณสุข ชาวบ้านเมื่อเจ็บป่วยจะต้องไปเข้ารับการรักษาที่สถานอนามัยบ้านท่าฉนวน ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านท่าฉนวน หมู่ 1 ตำบลท่าฉนวน ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางด้านใต้ประมาณ 9 กิโลเมตร หากเจ็บป่วยเล็กน้อยชาวบ้านจะไปรักษาที่สถานอนามัยเนื่องจากเสียค่าใช้จ่ายถูก แต่หากเจ็บป่วยมากชาวบ้านจะเดินทางไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลในจังหวัดอุทัยธานีซึ่งอยู่คนละฝั่งแม่น้ำแต่อยู่ใกล้กว่า โดยอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตรหรือใช้บริการจากคลินิกเอกชนในตัวจังหวัดอุทัยธานีเช่นกัน เพราะสะดวกกว่า ชาวบ้านไม่นิยมไปรักษาตัวในโรงพยาบาลประจำอำเภอเพราะอยู่ห่างไกล เนื่องจากไม่ได้อยู่ในตัวอำเภอแต่ไปตั้งอยู่ที่ตำบลหางน้ำสาครซึ่งอยู่ห่างจากตัวอำเภอออกไปอีกกว่า 10 กิโลเมตรส่วนหมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนไทยในปัจจุบันไม่ค่อยได้รับความนิยมในการรักษาแล้ว แต่ในหมู่บ้านยังมีหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ทางการแพทย์ทางสมุนไพร โรคตาแดง รักษาถุงส่วส่วหรือหมอดำยาอยู่หลายราย ส่วนที่ยังมีการบริการอยู่จะเป็นหมอนวดกดจุด หรือดึงเส้น แก้วปวดเมื่อย

8. ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม

ชาวบ้านสะพานหินทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ในหมู่บ้านมีวัดที่ชาวบ้านร่วมกันก่อสร้างขึ้นเองคือวัดสะพานหิน ที่ได้วิสุงคามสีมาเมื่อปี พ.ศ. 2496 มีชื่อเรียกเป็นทางการว่าวัดบุญประชาวิทยาราม แต่ชาวบ้านยังคงเรียกชื่อวัดสะพานหินกันตลอดมาจนเกือบจะไม่มีใครรู้ชื่อที่เป็นทางการของวัดเลย เจ้าอธิการองค์แรกของวัดคือ พระอธิการคร้าม เตชะปัญโญ ซึ่งเป็นพระเถระที่มีปฏิปทาและมีวิทยาคมเป็นที่เลื่องลือทั้งสองฝั่งแม่น้ำถึงเรื่องของการเป็นผู้มีวาจาสิทธิ์และอยู่ยงคงกระพัน เป็นอาจารย์ทางการสักยันต์คงกระพันและเมตตามหานิยม และท่านมีวิชาเสียมึงที่ได้ถ่ายทอดไว้ให้กับลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดไว้เพียงคนเดียวซึ่งปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่คือนายวิสุทธิ สอนวรรณ ซึ่งเป็นอดีตแพทย์ประจำตำบลท่าฉนวน พระอธิการคร้ามมรณภาพเมื่อ 7 ตุลาคม 2505 ณ วัดบุญประชาวิทยารามหรือวัดสะพานหินนี้ แต่ได้มีการเคลื่อนนำสังขารไปบำเพ็ญกุศล ณ วัดโรงช้าง หมู่ที่ 3 ต.ท่าฉนวน ซึ่งอยู่ใกล้เคียง ในวันทำการฌาปนกิจของท่านเหล่าบรรดาศิษย์ได้แย่งกันเก็บอัฐิธาตุของท่านจนหมด

สำหรับประเพณีของหมู่บ้าน ชาวบ้านสะพานหินก็เช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป คือมีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา เข้าพรรษา ออกพรรษา ประเพณีสงกรานต์ การรดน้ำดำหัวขอพรผู้ใหญ่การบวชนาค ทอดกฐิน ผ้าป่า เทศน์มหาชาติ การโกนจุก การแต่งงาน ฯลฯ และที่เป็นประเพณีสืบทอดกันมาและยังปฏิบัติกันอยู่ทุกๆ ในช่วงปีใหม่คือการทำบุญหน้าบ้าน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับสัมภเวสีหรือบรรดาผีไม่มีญาติทั้งหลาย และประเพณีการแห่รูปหล่อบูชาของหลวงปู่คร้ามไปทั่วหมู่บ้านเพื่อเป็นสิริมงคลของหมู่บ้าน โดยจะจัดให้มีการแห่เป็นประจำทุกปีในวันที่ 17 เมษายน ซึ่งจะเป็นวันสงฆ์น้ำพระประจำปีของหมู่บ้าน และจัดให้มีการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุของหมู่บ้านในวันเดียวกันด้วย

วัฒนธรรมของหมู่บ้าน แต่เดิมมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เช่นเดียวกับสังคมไทยในชนบททั่วไป นั่นคือเมื่อมีงานการต่างๆ ก็จะมาช่วยแรงงานกันไม่ว่าจะเป็นงานบวช แต่งงานหรืองานศพ รวมไปถึงการลงแขกเอาแรงกันในการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร และมีการตำข้าวเม่าเพื่อทำขนมพื้นบ้านแลกเปลี่ยนกันกิน โดยชาวบ้านจะนำข้าวที่ใกล้แก่มาคั่วแล้วตำจากนั้นนำมาผัดเอาเปลือกออก แล้วนำไปทำขนม เช่น พล่าข้าวเม่า ข้าวเม่าทอด ซึ่งจะทำกันเกือบทุกบ้าน นอกจากนี้ในช่วงก่อนสงครามก็ยังมีการทำข้าวเหนียวแดงและขนมกวน แลกเปลี่ยนกันกินด้วย แต่ทุกวันนี้สภาพการทำมาหากินและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป การลงแขกเอาแรงเกือบจะไม่มีให้เห็นยกเว้นที่เป็นเครือญาติกัน นอกจากนั้นแล้วจะเป็นลักษณะของแรงงานเกษตรรับจ้างไปเกือบหมด รวมไปถึงวัฒนธรรมการแต่งกายที่เลียนแบบทางตะวันตก วิถีรุ่นทั้งหญิงชายนิยมนุ่งกางเกงยีนส์ใช้ของแพงๆ ปฏิเสธการแต่งตัวเรียบง่าย รวมไปถึงการปฏิบัติตัวที่ไม่อยู่ในศีลธรรมอันดีและไม่รู้จักการเคารพผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส การจัดงานแต่งงานที่เคยมีการเอาแรงช่วยกันและเลี้ยงดูอุปถัมภ์แบบไทยๆ ก็เปลี่ยนเป็นวัฒนธรรมโต๊ะจีนและมีดนตรีลูกทุ่งที่แข่งกันแต่งตัวไปอวดทรวดทรงของนักร้องและนางเครื่องกันไปหมด

9. การจัดการทุนของชุมชน

บ้านสะพานหินมีการจัดการทุนของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน ทั้งทุนที่เป็นตัวเงินทุนที่เป็นวัสดุอุปกรณ์และทุนทางภูมิปัญญาท้องถิ่น พอสรุปได้ดังนี้

9.1 โครงการกองทุนหมู่บ้านหรือโครงการกองทุนเงินล้าน บ้านสะพานหินได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล เพื่อให้เป็นเงินทุนหมุนเวียนของประชาชนจำนวน 1,000,000 บาท เมื่อปี พ.ศ. 2545 โดยได้บริหารเงินตามที่ระเบียบข้อบังคับของ สทบ. และ กทบ. กำหนดไว้โดยการควบคุมดูแลจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอโนนหมกมณี โดยมีคณะกรรมการบริหารกองทุนที่มาจากการเลือกของประชาชนของหมู่บ้านจำนวน 15 คน มีการให้ชาวบ้านในหมู่บ้านกู้ยืมไปเป็นทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ โดยกองทุนคิดดอกเบี้ยจากผู้กู้ยืมในอัตราร้อยละ 4 ต่อปี มีกำหนดชำระคืนภายใน 1 ปีนับจากวันที่กู้ยืม ที่ผ่านมากองทุนได้ให้ชาวบ้านกู้ยืมไปแล้ว 3 รอบปี สมาชิกของกองทุนที่กู้ยืมเงินไปสามารถส่งชำระหนี้คืนแก่กองทุนได้ทั้งหมด

9.2 กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้านสะพานหิน จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 มีสมาชิกปัจจุบัน 280 คน มีกรรมการดำเนินการ 9 คน เป็นกองทุนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือเงินในการปลงศพให้กับสมาชิก จะเรียกเก็บเงินเมื่อมีสมาชิกเสียชีวิตลงศพละ 100 บาท และจ่ายเงินที่เก็บได้ให้กับทายาทของผู้เสียชีวิตโดยหักเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการร้อยละ 5

9.3 กลุ่มแม่บ้าน มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อเป็นการรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพเสริมของแม่บ้านในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีสมาชิก 22 คน มีกรรมการของกลุ่มช่วยกันบริหารจัดการ 7 คน มีการรวมกันลงทุนทำพริกแกงขายให้กับบุคคลทั่วไปและขายให้กับบ้านที่มีการจัดงาน

9.4 กลุ่มเยาวชน มีการรวมกลุ่มเยาวชนขึ้นเพื่อส่งเสริมการเล่นกีฬาและห่างไกลยาเสพติด มีการออกกำลังกายโดยได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์กีฬาต่างๆ จากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าฉนวน และจัดตั้งทีมฟุตบอลของหมู่บ้านออกแข่งขันกับหมู่บ้านใกล้เคียงอยู่เสมอ

9.5 ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรประจำหมู่บ้าน เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนเงินงบประมาณจากกรมประชาสัมพันธ์ (เดิม) เป็นเงิน 15,000 บาท มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การส่งเสริมแก่เกษตรกรกับคนชรา คนพิการหรือผู้ด้อยโอกาส มีคณะผู้บริหารกองทุน 2 คน ปัจจุบันยังไม่มีการใช้ประโยชน์จากกองทุนนี้ เพราะในปัจจุบันคนชราและคนพิการจะได้รับเงินส่งเสริมรายเดือนจากทางองค์การบริหารส่วนตำบลอยู่แล้วรายละ 300 บาทต่อเดือน

9.6 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน (กลุ่มเกษตรสะพานหินรวมใจพัฒนา-โรงเรียนทำกินทำใช้) หรือกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน เป็นกลุ่มที่มีการก่อตั้งอย่างไม่เป็นทางการมาประมาณ 4 ปี โดยมีวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งพาตนเองของชุมชนในด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ การลดต้นทุนการผลิต การลดการใช้สารเคมีในการทำเกษตร ทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง และเพื่อแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้เข้าสู่กระบวนการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนต่อมาได้รับการสนับสนุนในเรื่องของการส่งเสริมความรู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชนและสำนักงานการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอมนोरมย์และได้รับเงินสนับสนุนการดำเนินงานจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าฉนวน ทำให้กลุ่มในปัจจุบันอยู่ในฐานะที่เข้มแข็ง มีการผลิตเห็ดหลายชนิดออกจำหน่ายทั้งในท้องถิ่นและตลาดใกล้เคียง มีการผสมปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองโดยใช้วัตถุดิบจากต้นฉำฉาเป็นหลักให้กับสมาชิกได้ใช้ และบางส่วนได้จำหน่ายให้กับผู้เพาะพันธุ์ไม้ประดับ มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้สมาชิกและผู้สนใจผลิตน้ำส้มควันไม้ซึ่งเป็นสารกำจัดแมลงที่ดีที่สุดที่เกษตรกรสามารถผลิตขึ้นเองได้และได้ถ่านไม้คุณภาพดีจากการเผาไม้เพื่อทำน้ำส้มควันไม้ด้วย ส่งเสริมให้สมาชิกและผู้สนใจผลิตน้ำยาเอนกประสงค์ใช้ล้างจาน ชักผ้าเองซึ่งทำให้ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้มาก และขณะนี้กลุ่มกำลังศึกษาหาความรู้ในเรื่องของการทำฮอร์โมนที่ใช้ฉีดบำรุงพืชเอง โดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและไม่มีพิษ เพื่อให้สมาชิกและผู้สนใจนำไปใช้อีกด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

1. ความหมายของกลุ่ม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา (2524, หน้า 164) ได้ให้ความหมายของกลุ่มประกอบด้วย บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่ได้สร้างแบบอย่างระหว่างกันทางจิตขึ้น กลุ่มหรือหมู่คณะนี้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นองค์ภาวะอย่างหนึ่ง ทั้งโดยสมาชิกของกลุ่มเองและตามปกติ โดยผู้อื่นด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มจะมีพฤติกรรมร่วมในแบบฉบับเฉพาะของตนเอง

เสนาะ ดิเฮอร์ (2544, หน้า 245) ให้ความหมายของกลุ่มว่า หมายถึงคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกันเพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน กลุ่มแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่เป็นทางการ และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ

จากแนวคิดที่กล่าวมา พอที่จะสรุปได้ว่า กลุ่มเป็นลักษณะของบุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แนวทางปฏิบัติเดียวกัน มีการปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างบุคคลที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน พร้อมทั้งมีการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์จากการกระทำนั้น

2. แนวคิดในการจัดตั้งกลุ่ม

ประเวศ วะสี (2537, หน้า 13) ให้ความเห็นว่าการรวมกลุ่มถือเป็นกลไกการสร้างอำนาจของประชาชนในสังคม เพื่อการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นเอง สังคมที่ต่างคนต่างอยู่ต่างทำงาน จะไม่มีอำนาจในการแก้ไขปัญหาของตัวเอง และจะไม่สามารถถ่วงดุลกับอำนาจรัฐและอำนาจการเงินได้

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดในเรื่องการจัดตั้งกลุ่ม เหตุที่บุคคลเข้าร่วมกลุ่มจะเห็นได้ว่าสาระสำคัญหลักที่ทำให้บุคคลจัดตั้งกลุ่มและเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ประกอบด้วย

1. บุคคลไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมด้วยตัวคนเดียวได้ จึงต้องแสวงหาบุคคลที่มีลักษณะต่างๆ ที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน เช่น ในด้านแนวความคิด ทักษะสติ แรงจูงใจ การปฏิบัติงานหรือค่านิยม เพื่อรวมกลุ่มกันกระทำการกิจกรรมซึ่งจะเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของตนเองทั้งในด้านสังคมและจิตวิทยา

2. บุคคลจัดตั้งกลุ่มและเข้าร่วมกลุ่มเพราะเหตุผลในเรื่องของผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจ การงานหรือเป้าหมายในด้านต่างๆ ที่สนองต่อความพึงพอใจของตนเอง

3. คณะกรรมการกลุ่ม เป็นกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งจัดตั้งขึ้นเป็นตัวแทนของกลุ่ม เพื่อช่วยเหลือด้านการบริหาร การตัดสินใจ การริเริ่มงานใหม่ๆ และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น การมีคณะกรรมการจะได้ผลดีกว่าการดำเนินการเพียงบุคคลเดียว เพราะกรรมการเป็นที่รวมของบุคคลผู้มีความสามารถ ที่สามารถระดมความรู้ ความคิดไปช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ดี

การจัดตั้งคณะกรรมการในองค์กรต่างๆ จะกระทำกันเพื่อวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น เป็นผู้กำหนดนโยบายและวางแผน เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้เสนอแนวทางใหม่ๆ ในการทำงานให้ได้ผล การทำงานในรูปคณะกรรมการบางครั้งก็เป็นเรื่องยากที่จะให้มีประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตามการจัดองค์กรในฐานะกรรมการเป็นสิ่งที่ดี มีประโยชน์วิธีการหรือปัจจัยที่จะทำให้คณะกรรมการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วนิดา ลิ้มจิตรสมบุรณ์, 2536, หน้า 62-63) สรุปได้ดังนี้

1. ต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการทำงาน (committee objectives) เพื่อที่จะให้คณะกรรมการปฏิบัติงานได้อย่างดีที่สุดนั้น จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ และอำนาจหน้าที่

ของคณะกรรมการแต่ละชุดให้ชัดเจน กำหนดเวลาที่จะต้องปฏิบัติงาน คือ การคัดเลือกบุคคลที่มีความสามารถและเหมาะสม มีประสบการณ์และสามารถทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้ด้วย และข้อสำคัญต้องมีจำนวนสมาชิกที่มีขนาดที่เหมาะสมเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาปฏิบัติงานล่าช้า

2. ต้องมีการกำหนดบทบาทหน้าที่และระเบียบของคณะกรรมการและวิธีการประชุม (agenda for committee meetings) การทำงานในรูปคณะกรรมการ สมาชิกทุกคนต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่และระเบียบของกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องมีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ และเลขานุการของคณะกรรมการจะต้องเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการแจกจ่ายระเบียบการประชุมและประสานการประชุม

3. ต้องมีการคัดเลือกตัวประธานที่เหมาะสม เช่น ประธานคณะกรรมการที่มีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการวางแผน ไม่ควรมีความคิดเห็นส่วนตัวเข้ามาปะปนกับการทำงาน มีความสามารถในการเจรจาและมีประสบการณ์

4. มีข้อมูลการดำเนินงานที่ชัดเจน คณะกรรมการจะปฏิบัติงานได้ผลดีนั้นจะต้องทราบข้อมูลที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณะกรรมการที่เป็นที่ปรึกษาจะต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตน ได้รับการฝึกอบรมให้ทราบข้อมูลและหมั่นค้นคว้าหาข้อมูลให้เหมาะสมกับการทำงานของตน

5. ต้องมีการติดตามผลการทำงานอย่างสม่ำเสมอ โดยเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร และให้สมาชิกทุกคนรับทราบผลการปฏิบัติงานเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานเป็นระยะ ๆ

3. องค์ประกอบที่ทำให้กลุ่มมีประสิทธิภาพ

พนม ลิ้มอารีย์ (2522, หน้า 110-120) กล่าวว่า การที่กลุ่มจะอยู่รอดและมีการพัฒนามากยิ่งขึ้น หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมจนกลุ่มแตกสลาย ขึ้นอยู่กับกลุ่มว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่ กลุ่มที่มีประสิทธิภาพคือ กลุ่มที่สามารถสนองความต้องการของกลุ่มและความต้องการของสมาชิก แต่ละคนในกลุ่มได้สำเร็จ ช่วยให้กลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ส่วนกลุ่มที่ขาดประสิทธิภาพคือกลุ่มที่ไม่สามารถสนองความต้องการของกลุ่มและสมาชิกได้ ไม่สามารถนำกลุ่มไปถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ กลุ่มที่มีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบที่จะต้องพิจารณา 7 ประการ คือ

1. การยึดเหนี่ยวกันและผลผลิตของกลุ่ม (cohesiveness and productivity) หมายถึง ความรู้สึกและลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นความภูมิใจของสมาชิก การยอมรับปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม ความร่วมแรงร่วมใจกันในการฟันฝ่าอุปสรรคหรือลักษณะต่าง ๆ ที่ทำให้สมาชิกรู้สึกว่าเป็นการรวมกันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม และผลงานที่กลุ่มได้รับจากการทำงานร่วมกันของสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการที่กลุ่มยึดเหนี่ยวกัน

2. ขนาดของกลุ่ม (size) กลุ่มขนาดเล็กจะมีการยืดหยุ่นสูงกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ และกลุ่มขนาดเล็กจะมีความสามัคคีในการทำกิจกรรมต่างๆ มากกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ แต่กลุ่มขนาดใหญ่ก็มีผลคืออยู่ข้าง คือยิ่งกลุ่มมีคนจำนวนมากความคิดใหม่ๆ แนวแปลกๆ ก็อาจมีได้มากยิ่งขึ้น

3. จุดมุ่งหมายของกลุ่ม (group goal) กลุ่มที่มีประสิทธิภาพจะต้องไม่คลุมเครือ และเป็นที่ยอมรับตรงกันในกลุ่มสมาชิก ตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ และในขณะเดียวกันก็นำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้เป็นผลสำเร็จ

4. ค่านิยมและปทัสถาน (values and norms) กลุ่มที่มีประสิทธิภาพ จะต้องมีความเชื่อบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน และสมาชิกทุกคนจะยอมรับปทัสถานของกลุ่ม ยึดถือเป็นระเบียบข้อบังคับปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด

5. ลักษณะสมาชิก (membership) หมายถึง ลักษณะบุคลิกภาพของสมาชิกที่มารวมกันในแต่ละกลุ่ม จะมีผลต่อแบบแผนทางพฤติกรรมของกลุ่ม เช่น ลักษณะนิสัยของสมาชิกภายในกลุ่ม ถ้ามีความก้าวหน้า มีความเชื่อมั่นในตนเอง หรือเป็นแบบเผด็จการ ย่อมทำให้การยืดหยุ่นของกลุ่มและความเป็นกันเองภายในกลุ่มน้อยลง เป็นต้น

6. ผู้นำ (leader) ผู้นำจะมีส่วนรับผิดชอบเกี่ยวกับประสิทธิภาพของกลุ่มโดยตรง กลุ่มที่มีประสิทธิภาพย่อมจะมีผู้นำที่ดี ใช้อำนาจถูกกาลเทศะ ค่านิยมและปทัสถาน

7. การสื่อสารภายในกลุ่ม (communication) หมายถึง การที่สมาชิกภายในกลุ่มมีการติดต่อซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่าการพัฒนากลุ่มให้มีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วยความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ขนาดของกลุ่มไม่ใหญ่เกินไป สมาชิกมีจุดมุ่งหมายที่ตรงกัน ลักษณะของสมาชิกคล้ายคลึงกัน มีผู้นำที่ดี มีการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ส่วนลักษณะกลุ่มที่สามารถพึ่งตนเองได้ จะต้องประกอบด้วยโครงสร้างองค์กรที่ดี มีกิจกรรมสนองความต้องการของสมาชิก สมาชิกมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนและมีการกระจายผลประโยชน์ให้สมาชิกอย่างทั่วถึง

กลุ่มอาชีพ

1. รูปแบบและความหมายของกลุ่มอาชีพ

กลุ่มอาชีพเป็นแนวคิดที่จัดตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการรวมกลุ่มผู้มีความรู้ ความชำนาญ และความสนใจในด้านใดด้านหนึ่ง ในการผลิต แปรรูป เพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่ม มีหลักคิดสำคัญคือการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชนด้วยกระบวนการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม (กรมการพัฒนาชุมชน, 2538, หน้า 302)

กรมการพัฒนาชุมชน (2543ก, หน้า 13) ได้กำหนดรูปแบบแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพเพื่อเป็นแนวทางในการให้การส่งเสริมการดำเนินงานแก่กลุ่มอาชีพ ดังนี้

1. กลุ่ม เป็นการรวมของกลุ่มคนโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการดำเนินการผลิตเพื่อสร้างรายได้หรือพัฒนาอาชีพ
2. กรรมการ มีการดำเนินงานและบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ
3. กติกา การดำเนินงานของกลุ่มต้องมีการกำหนดกฎระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานของกลุ่ม
4. กองทุน มีการระดมทุนเพื่อเป็นกองทุนของกลุ่มสำหรับการบริหารงานของกลุ่ม

จากรูปแบบและแนวทางการดำเนินงานข้างต้น สรุปความหมายกลุ่มอาชีพ หมายถึง การรวมกลุ่มผู้มีความรู้ ความชำนาญ และความสนใจในด้านใดด้านหนึ่ง ในการผลิต แปรรูป เพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่ม และเป็นการรารสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชน มีกระบวนการบริหารจัดการตามหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ด้วยการกำหนดหลักเกณฑ์ และแนวทางการดำเนินงานเป็นระเบียบ ข้อบังคับของกลุ่มเอง

2. การดำเนินงานกลุ่มอาชีพ

กรมการพัฒนาชุมชนได้สนับสนุนการพัฒนาอาชีพของประชาชนในชนบท นับตั้งแต่ได้มีการจัดตั้งกรมเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2505 ระยะเริ่มแรกมีหน่วยงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาหลายหน่วยงาน แต่กรมการพัฒนาชุมชนมีหน้าที่ส่วนใหญ่อ้างอิงเกี่ยวกับการฝึกอบรมประชาชนให้รู้จักส่งเสริมความเป็นอยู่ของตนเอง พ.ศ. 2508 กรมการพัฒนาชุมชนได้กำหนดนโยบายเน้นหนักในเรื่องการเพิ่มผลผลิตเป็นอันดับแรก ซึ่งระบุในระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยเงินอุดหนุนการพัฒนาชุมชน พ.ศ. 2508 หรือในการกำหนดหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับประชาชนเพื่อยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชน และส่วนหนึ่งของโครงการปฏิบัติงานคือโครงการพัฒนากลุ่มอาชีพ พ.ศ. 2512 กำหนดแผนการเปิดเขตพัฒนาทุกจังหวัด ซึ่งก็ได้เริ่มมีการจัดทำโครงการพัฒนากลุ่มอาชีพขึ้น

กรมการพัฒนาชุมชนได้ส่งเสริมอาชีพของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และกำหนดแผนงานคือ แผนงานสร้างเสริมรายได้ ได้แก่ การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ส่งเสริมการตลาด แผนงานสร้างเสริมการออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกิจกรรมเครือข่าย คือ ศูนย์สถิติการตลาด กิจกรรมยุ้งฉาง ธนาคารข้าว (กรมการพัฒนาชุมชน, 2530, หน้า 58-63)

กรมการพัฒนาชุมชน (2546ข, หน้า 3-4) ได้ปรับปรุงและกำหนดแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพไว้ ดังนี้

1. มีสถานที่ทำการของกลุ่มที่ใช้ในการประกอบกิจกรรม
2. มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่ม

หน้าที่

3. มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ และบริหารกลุ่มตามบทบาท
4. มีการประชุมของคณะกรรมการอย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
5. มีการจัดทำทะเบียนต่าง ๆ ของกลุ่ม
6. มีระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม
7. มีการประชุมใหญ่สามัญประจำปีของสมาชิกกลุ่ม
8. มีแผนการดำเนินงานและปฏิบัติตามแผน
9. มีการส่งเสริมและเผยแพร่การดำเนินงานของกลุ่ม
10. มีความต่อเนื่องของการผลิต
11. มีการดำเนินงานด้านการตลาดเพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายผลผลิตของกลุ่ม
12. มีทุนดำเนินงานของกลุ่ม หรือมีแหล่งเงินทุนของกลุ่ม
13. มีการพัฒนารูปแบบบรรจุภัณฑ์
14. มีการจัดสรรผลกำไรของกลุ่ม
15. มีการจัดทำระบบบัญชีและมีการตรวจสอบ
16. มีการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่ม
17. การได้รับข่าวสารเพื่อการพัฒนาการบริหารจัดการ การผลิต และการตลาด
18. ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีเครื่องหมายรับรองมาตรฐาน

กอบแก้ว จันทรดี (2539, หน้า 3) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรี พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรีคือ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการ ความสามารถในการบริหารงานของคณะกรรมการกลุ่ม และการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชน

กฤตติกา แสนโกษณ์ (2546, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาศักยภาพ การดำเนินงานของธุรกิจชุมชนกรณีสินค้าหัตถกรรมของจังหวัดอุดรธานี พบว่า สภาพการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน ส่วนมากมีปัญหาเรื่องเงินทุน การบันทึกข้อมูลรายรับ รายจ่ายไม่ครบ แยกประเภทรายรับ รายจ่ายไม่ได้ ไม่ทราบต้นทุนที่แท้จริง ไม่ได้จัดทำรายงานทางการเงิน ไม่ทราบกำไรขาดทุนที่แท้จริง การผลิตสินค้าไม่ตรงความต้องการของผู้ซื้อสินค้า ไม่มีการสำรวจตลาด ไม่ได้วางแผนการตลาด การผลิตสินค้ายังไม่ได้คุณภาพและมาตรฐาน นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มธุรกิจชุมชนยังต้องการความช่วยเหลือด้านการบริหารจัดการภายในกลุ่ม ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และนักวิชาการ

กรมการพัฒนาชุมชน (2545, หน้า 34) ได้สรุปผลการส่งเสริมการดำเนินงานพัฒนากลุ่มอาชีพได้ว่า การดำเนินกลุ่มอาชีพที่ประสบผลสำเร็จมีปัจจัย 7 ประการ คือ ความพร้อมของการจัดตั้งกลุ่ม ความสามารถในการบริหารงานของคณะกรรมการ การมีส่วนร่วมของสมาชิก

กลุ่ม การได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการจากภาครัฐและเอกชน การได้รับการสนับสนุนทุนดำเนินงานจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชน การได้รับข้อมูลข่าวสารในการดำเนินงาน และความรู้ความสามารถในการพัฒนาด้านการตลาด

จากแนวทางการดำเนินงานและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพมีปัจจัยหลายด้านที่ส่งผลให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ และปัจจัยที่สำคัญ คือ ความพร้อมในการจัดตั้งกลุ่ม ความสามารถในการบริหารจัดการของคณะกรรมการกลุ่ม การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม และการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชน

การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

1. แนวคิดวิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ, และจำนงค์ แรกพินิจ (2544, หน้า 33-38) ได้ให้แนวคิดของวิสาหกิจชุมชน ว่า “วิสาหกิจ” แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “enterprise” ปกติมักจะแปลว่า “การประกอบการ” และคนทั่วไปคุ้นกับคำว่าวิสาหกิจเมื่อเป็น “รัฐวิสาหกิจ” เท่านั้น วันนี้สถานการณ์กำลังเปลี่ยนไป คำว่า “วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม” และ “วิสาหกิจชุมชน” เกิดขึ้นและกำลังแพร่หลาย แต่เดิมมักใช้คำว่า อุตสาหกรรมชุมชน และธุรกิจชุมชน คำแรกเน้นกระบวนการผลิต คำที่สองเน้นการบริหารจัดการ เป็นปรากฏการณ์ไม่ใช่เฉพาะในประเทศไทย แต่ทั่วโลกซึ่งเริ่มให้ความสำคัญกับคำว่า “วิสาหกิจ” (enterprise) กันอย่างจริงจังเพียงเมื่อสักระยะปีมานี้เอง มีการศึกษาวิจัยและทำงานเป็นวิชาการ พร้อมกับคำอธิบายสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน พร้อมกับยอมรับกันว่าที่ผ่านมาทุกฝ่ายได้ “ละเลยความสำคัญของวิสาหกิจ”

แนวคิดของรัฐบาลยุคปัจจุบัน ในการแก้ไขปัญหาหนี้สินและการสร้างรายได้ของประชาชนตามนโยบายต่างๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน การพักหนี้เกษตรกร นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จะไม่สำเร็จเลย หากประชาชนไม่เร่งหาทางสร้างรายได้ด้วยการเพิ่มมูลค่าให้กับสินทรัพย์ที่ตนมีอยู่ ซึ่งเป็นที่มาของนโยบายส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนของรัฐบาล วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม แต่ความคาดหวังของรัฐบาลที่มีต่อวิสาหกิจชุมชนคือ คนในชุมชนมองเห็นสินทรัพย์ของตนเองและชุมชนมีค่า สามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้น และนำมาเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ สินทรัพย์ของประชาชนและชุมชนที่มีอยู่ไม่ได้หมายถึงเงินทอง แต่หมายถึงความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ทักษะฝีมือ ธรรมชาติของชุมชน ความสงบ วิถีชีวิต วัสดุตามธรรมชาติ พืชผลทางการเกษตร สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานหรือทุนทางสังคมของชุมชน ในวันนี้สิ่งที่ประเทศไทยจำเป็นต้องทำอย่างยิ่ง คือ การซ่อมภูมิปัญญาเดิม ต่อยอดด้วยวิทยาการสมัยใหม่และองค์ความรู้สมัยใหม่ เพื่อให้พื้นฐานของไทยแข็งแกร่ง

วิสาหกิจชุมชน จึงเป็นกิจการสร้างรายได้รูปแบบหนึ่งที่มีขนาดเล็กกว่าวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม ผลกิจการเกิดขึ้นจากสินทรัพย์ของชุมชน มีรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ โดยคนในชุมชน เป็นกิจการของคนในชุมชนและมีจุดหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันและกัน ในชุมชน

2. ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ, และจำนงค์ แรกพิณี (2544, หน้า 20-22) ได้ให้รูปแบบและความหมายของวิสาหกิจชุมชนคือ เป็นแนวคิดที่มุ่งแปรรูปผลผลิตตามธรรมชาติ หรือสร้างผลิตภัณฑ์โดยครอบครัวในชุมชน โดยองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน มีหลักคิดสำคัญคือสร้างความหลากหลายของผลผลิต และผลิตภัณฑ์ในชุมชน เพื่อการบริโภคแบบพึ่งพาตนเอง ลดรายจ่ายให้ครอบครัว สร้างเสริมสุขภาพอนามัยที่ดีให้ตนเองและมีคุณธรรม มีความรับผิดชอบต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในชุมชน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ด้านกำไรสูงสุดและเอาเปรียบผู้บริโภค

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (2545, หน้า 8-9) ได้นิยามความหมายของวิสาหกิจชุมชนว่า “วิสาหกิจชุมชน” หมายถึง กลุ่มหรือชมรมที่เกิดจากการรวมตัวของลูกค้าธนาคาร หรือเกษตรกร หรือบุคคลในครัวเรือน หรือบุคคลทั่วไป ซึ่งมีสมาชิกเป็นเกษตรกรอย่างน้อย 5 คน รวมถึงการรวมตัวของกลุ่มหรือชมรมเข้าด้วยกัน เพื่อประกอบกิจกรรมทางธุรกิจร่วมกัน ได้แก่ เกษตรกรรม การแปรรูปผลผลิตผลการเกษตร กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม กิจกรรมอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม บริการ งานฝีมือ หัตถกรรม การพัฒนาความรู้ พัฒนาคุณภาพชีวิต และการฟื้นฟูการประกอบอาชีพ เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นต้น

ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์ (2548, หน้า 7) สรุปว่า วิสาหกิจชุมชน (small and micro community enterprise : SMCE) หมายถึง การประกอบการโดยกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน ที่มีความผูกพันมีวิถีชีวิตร่วมกัน ในการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่นๆ เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของครอบครัวในชุมชน และระหว่างชุมชน ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าที่มั่นคงและยั่งยืน

โดยสรุปความหมายของวิสาหกิจชุมชนคือ การประกอบการซึ่งรวมถึงกระบวนการคิด การจัดการผลผลิตและทรัพยากรทุกขั้นตอน โดยภูมิปัญญาของชุมชน องค์กรชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเรียนรู้ของชุมชนและวิสาหกิจชุมชน มิได้มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคม ซึ่งได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคม

3. ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน เป็นนโยบายของรัฐบาลมีแนวคิดว่าปัญหาของประเทศในภาพรวม ประชาชนมีหนี้สินเพิ่มขึ้น สามารถแก้ไขได้ด้วยการที่ประชาชนรู้จักนำสินทรัพย์ที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มสามารถจัดปัญหาความยากจน เป็นการสร้างอาชีพที่ยั่งยืนและรายได้ที่มั่นคง ความคาดหวังของรัฐบาลปัจจุบันที่มีต่อวิสาหกิจชุมชนคือ คนในทุกชุมชนมองเห็นสินทรัพย์ของตนเองและชุมชนมีค่าสามารถทำให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น และนำมาเป็นปัจจัยสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน

จากแนวความคิดและความหวังของรัฐบาล พิจารณาได้ว่าวิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการสร้างรายได้อย่างมั่นคงรูปแบบหนึ่ง ที่มีขนาดเล็กกว่าวิสาหกิจขนาดย่อม (small enterprise) สร้างผลผลิตของกิจการ ซึ่งเกิดจากสินทรัพย์ของชุมชนที่มีรูปแบบการบริหารจัดการสมัยใหม่ โดยคนในชุมชน เป็นกิจการของคนในชุมชน ที่ปลูกให้ภูมิปัญญา ในท้องถิ่นพื้นขึ้นมาเป็นพลังให้กับชุมชน ในการพัฒนาเศรษฐกิจระดับฐานรากของประเทศ โดยมีจุดหมายในการดำเนินกิจการ คือ การพึ่งตนเองและพึ่งพากันและกันของชุมชน

ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการของชุมชนที่เกิดขึ้นด้วยความคิดสร้างสรรค์จากพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งไม่ใช่ธุรกิจหากแต่วิสาหกิจชุมชน สามารถพัฒนาก้าวไปสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมได้

เสรี พงศ์พิศ, วิชิต นันทสุวรรณ, และจำนงค์ แรกพินิจ (2544, หน้า 24) กล่าวถึงเป้าหมายการดำเนินงานองค์กรวิสาหกิจชุมชนไว้ดังนี้

1. สนับสนุนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของชุมชนโดยชุมชนเพื่อชุมชน แก่จุดอ่อน เสริมจุดแข็งให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและทุนทางสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืน
2. สร้างกระบวนการเรียนรู้และระบบการพัฒนา เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ที่ครอบคลุมการจัดการทุกด้าน ให้มีระบบการจัดการการผลิต การแปรรูป การตลาด การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การจัดสวัสดิการชุมชน ฯลฯ ซึ่งดำเนินการโดยองค์กรชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชน ในการวางแผนดำเนินการและประสานความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนอื่นๆ
3. พัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคมของชุมชนที่มีอิสระพึ่งตนเองได้ ระบบการจัดการที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนมีต้นทุนการจัดการต่ำและเป็นสถาบันทางสังคมที่ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยได้
4. พัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน ที่กระจายการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนของชุมชน ไม่ใช่ระบบที่ให้ออกาสกับผู้ที่เหนือกว่าทางด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง

4. องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ, และจำนงค์ แรกพินิจ (2544, หน้า 23) ระบบวิสาหกิจชุมชน คือการเชื่อมโยงกลุ่มกิจกรรมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ จากผลผลิตของชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการผลิตทางการเกษตร เพื่อการพึ่งตนเองและเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชน

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ ไวน์ผลไม้พื้นบ้าน การแปรรูปพืชผักผลไม้พื้นบ้านรูปแบบต่างๆ ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร แหล่งท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน ผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น

3. การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองขององค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน เช่น น้ำปลา บัว เครื่องมือ เครื่องใช้ อาหารและยาสมุนไพร เป็นต้น

4. การพัฒนาระบบการตลาด การบริการและสวัสดิการชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ลานค้า (ตลาด) ชุมชน ศูนย์สุขภาพพื้นบ้าน เป็นต้น

กรมการพัฒนาชุมชน (2546ค, หน้า 14) ได้กำหนดลักษณะ หรือองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนที่สำคัญ มี 7 ประการ ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ
2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน
3. ทรัพยากรหรือวัตถุดิบมาจากชุมชนหรือจากภายนอก
4. ริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นนวัตกรรมของชุมชน
5. มีฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานภูมิปัญญาสากล
6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ
7. มีการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นเป้าหมาย

5. รูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2546ค, หน้า 3) ได้กำหนดรูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

1. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการเดียว คือ วิสาหกิจที่ประกอบการเพียงหนึ่งเดียว โดยคณะผู้บริหารในชุมชนชุดเดียว และไม่สร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ โดยจะมีผลผลิตมากกว่าหนึ่งผลิตภัณฑ์ได้

2. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการในรูปเครือข่าย คือ วิสาหกิจที่มีความสัมพันธ์กับกิจการอื่น โดยแต่ละวิสาหกิจต่างมีการประกอบการตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของกิจการ หากแต่มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาเกื้อกูล เชื่อมโยงกันในรูปแบบต่างๆ คือ

2.1 เครือข่ายกิจกรรม ได้แก่ วิสาหกิจที่มีต่อกิจกรรมเกื้อกูลกันมาเป็นเครือข่ายกันทั้งที่เป็นกิจกรรมประเภทเดียวกัน หรือหลายประเภท

2.2 เครือข่ายพื้นที่ ได้แก่ วิสาหกิจที่ดำเนินการอยู่ในระดับพื้นที่เดียว หรือต่างระดับพื้นที่กัน เช่น วิสาหกิจระดับหมู่บ้านกับระดับตำบลมาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกัน

6. ระดับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2546ค, หน้า 4-5) ได้จัดระดับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน โดยใช้ เป้าหมายของผลผลิต ของวิสาหกิจชุมชนเป็นเกณฑ์ 3 ระดับ ดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐาน ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิตที่จะนำไปกินไปใช้ได้อย่างพออยู่พอกิน มุ่งเน้นการลดรายจ่ายทั้งระดับครัวเรือนและชุมชน

2. วิสาหกิจชุมชนระดับพัฒนา ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการเพื่อให้ผลผลิตมีพอกิน พอใช้ เพื่อการลดรายจ่ายและมีส่วนเหลือสามารถนำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายให้เกิดรายได้นำไปสู่การอยู่ดีกินดี ของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน

3. วิสาหกิจชุมชนระดับก้าวหน้า ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการมุ่งสู่การเพิ่มรายได้สู่การขยายการลงทุน ลดการนำเข้า เพิ่มการส่งออกของผลิตภัณฑ์ ขยายกิจการ ขณะเดียวกันก็สามารถ จัดสรรผลกำไร เพื่อสวัสดิการของชุมชนหรือเพื่อกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ สร้างความมั่งมีศรีสุข ของครอบครัว ชุมชน ขยายไปถึงระหว่างชุมชน นำไปสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป

7. หลักการของวิสาหกิจชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2545, หน้า 3) โดยสำนักบริหารกองทุนพัฒนาชุมชนอธิบาย หลักการของวิสาหกิจชุมชน โดยพิจารณาจากความหมายของวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

1. หลักการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาทรัพยากรของชุมชน
2. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
3. หลักการส่งเสริมเครือข่ายองค์กรและพัฒนาผู้นำ
4. หลักการบูรณาการทุนและสินทรัพย์ของชุมชน
5. หลักการเรียนรู้และการเชื่อมโยงการพัฒนา
6. หลักการบริหารจัดการและการตัดสินใจโดยชุมชน
7. หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
8. หลักการผลประโยชน์ร่วมกัน
9. หลักการติดตาม ตรวจสอบให้โปร่งใสและยุติธรรม
10. หลักการต่อยอดและขยายผล
11. หลักการวิจัยและพัฒนา
12. หลักการพึ่งตนเอง

8. แนวทางการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2546ค, หน้า 2) ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

1. เป็นกิจการของชุมชน หมายถึง เป็นการประกอบกิจการทั้งด้านการผลิต และบริการที่กลุ่มคนในชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ดำเนินการโดยใช้ทุนของชุมชนและมีการบริหารจัดการที่เหมาะสม หมายถึง กิจการที่ดำเนินการโดยใช้ทุนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีการบริหารจัดการรวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิต หรือกิจการบริการนั้นๆ ด้วยความคิดสร้างสรรค์ คิดค้นเองโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน
3. ดำเนินการด้วยหลักสามัคคีธรรม หมายถึง กิจการดำเนินการด้วยการมีส่วนร่วมของหมู่คณะในชุมชนอย่างเป็นเอกภาพ ก่อให้เกิดผลประโยชน์ส่วนรวมแก่สมาชิกและชุมชน โดยไม่ส่งผลกระทบในเชิงลบต่อสาธารณะ อันหมายถึงความรวมถึงสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วย
4. เป็นกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินการ หมายถึง ในการดำเนินกิจการของชุมชนก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เชื่อมมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนเรียนรู้ที่จะบริหารจัดการทุนชุมชนด้วยการริเริ่มสร้างสรรค์ ให้เกิดนวัตกรรม เรียนรู้วิธีคิดใหม่ คิดให้รอบด้าน คิดให้ทั่วถึง คิดแบบบูรณาการ คิดให้บรรลุได้ว่าจะพึ่งตนเองได้อย่างไร จะค้นหาทุนที่แท้จริงอย่างไร
5. มีเป้าหมายเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจการ โดยเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองเป็นฐานราก ทำให้พอกิน พอใช้ในครัวเรือน ชุมชน

จากความหมายของวิสาหกิจชุมชนคือ การประกอบกิจการด้วยหลักการสามัคคีธรรมของชุมชนโดยชุมชน เพื่อการเรียนรู้และการพึ่งตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ด้วยการนำทุนชุมชนมาดำเนินการ โดยการจัดการที่เหมาะสมก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม จากจุดมุ่งหมายของการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน คือการเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อสร้างโอกาสและรายได้ของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน จากหลักการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนคือ การนำภูมิปัญญาของชุมชนมาบริหารจัดการ ทำให้สินทรัพย์มีค่า นำไปสู่การผลิตสินค้า การบริการและอื่นๆ ของชุมชน สร้างความมั่นคงแก่เศรษฐกิจฐานราก และจากรายงานการวิจัย สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนได้ ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินการ เป็นกิจการของชุมชน เป็นการประกอบกิจการทั้งด้านการผลิตและบริการที่กลุ่มคนในชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ทุนดำเนินการเป็นของชุมชนเป็นหลัก และมีการบริหารหรือการจัดการที่เหมาะสม ดำเนินกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาและทุนของชุมชนเป็นหลัก มีการบริหารจัดการที่เหมาะสมโดยชุมชน เป็นแนวทางการบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อให้เกิด

ประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม มีความประหยัด ใช้อย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์ผลผลิตและบริการที่มีคุณภาพ

3. เป็นนวัตกรรมของชุมชนเป็นการประกอบกิจการที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ หรือการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานผสมผสานภูมิปัญญาสากล

4. การมีส่วนร่วม เป็นการดำเนินกิจกรรมด้วยการมีส่วนร่วมของหมู่คณะในชุมชน อย่างเป็นเอกภาพก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมแก่สมาชิกและชุมชน โดยไม่ส่งผลกระทบในเชิงลบ ต่อชุมชน

5. กระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินการ ขั้นตอน วิธีการปฏิบัติ การผลิตก่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนหรือกลุ่ม รวมทั้งการเรียนรู้ การบริหารหรือการจัดการทุนของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะที่เป็นสาระสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หรือในด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับนานาชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับชุมชนก็ดี กระแสแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นเกิดขึ้นจากปัญหา และความล้มเหลวในการดำเนินงานพัฒนาในอดีต ซึ่งเน้นและให้บทบาทกับคนภายนอกชุมชน โดยได้ละเลยศักยภาพและความสามารถของคนในชุมชน ดังนั้นจึงได้มีการหันมาทบทวนถึงประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ได้ข้อสรุปว่า ประชาชนน่าจะเป็นผู้กำหนดเป้าหมายของการพัฒนา โดยเฉพาะกระบวนการพัฒนา ประชาชนควรจะได้เป็นผู้เข้าไป มีส่วนในการดำเนินการทุกขั้นตอน

1. ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ยัวฉน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 25) ได้กล่าวถึงสาระสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวของประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นนั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า "มนุษย์ทุกคน ต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และการชี้แนะที่ถูกต้อง"

ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2534, หน้า 76) ได้ให้ความหมายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมาย

ได้รับโอกาส และใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออก ซึ่งความรู้สึกนึกคิดแก้ไขปัญหาความต้องการของตน โดยการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2528, หน้า 288) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึง พฤติกรรมอันก่อปรด้วยความร่วมมือและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการเมืองและไม่เป็นทางการเมือง หรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ร่วมกันนั่นเอง

สายทิพย์ สุดดิษฐ์ (2534, หน้า 92) ได้ไว้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายที่ลึกซึ้งที่สุด มิได้หมายถึงเพียง เมื่อรัฐกำหนดโครงการอะไรขึ้นมาประชาชนก็ร่วมกันทำ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่บนเงื่อนไขของการเปลี่ยนการทำงาน กลไก การพัฒนาจากการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่และอนาคตของเขา

โดยสรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การที่ประชาชน กลุ่มหรือชุมชนได้พัฒนาศักยภาพและความสามารถของตนเองในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคม และประชาชนได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมติดตามประเมินผล และส่งผลถึงความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ

2. ลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

2.1 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

เจลิเยว บุริภักดี, และคนอื่นๆ (2545, หน้า 115) กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมมีลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (marginal participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ด้อย

2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (partial participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย โดยที่ไม่รู้ความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นการมีส่วนร่วมก็เพียงการแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (full participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหาและความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

2.2 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ทองศักดิ์ คุ่มไชนะ (2534, หน้า 76 - 78) กล่าวถึงขั้นตอนในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทไว้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ชุมชน และวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ขั้นตอนนี้รวมไปถึงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับก่อนหลัง โดยมีนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นกระจุกเงาผู้คอยสะท้อนภาพหรือคอยซักถามกระตุ้นให้ประชาชนได้พิจารณาสภาพครอบครัวและปัญหาต่างๆ และให้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาด้วยตนเอง

2. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการวางแผนดำเนินงานกิจกรรมการวางแผนดำเนินงานกิจกรรมต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยให้ประชาชนตัดสินใจว่าจะเลือกวิธีการใด

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน การดำเนินงานตามแผนนี้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การลงทุนและการปฏิบัติงาน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ทำให้รู้ว่าการที่ดำเนินการผ่านไปแล้วได้ผลดีหรือได้รับประโยชน์หรือไม่ อย่างไร ช่วยให้ผู้คนที่ร่วมในกลุ่มกิจกรรมรู้จักค้นหาข้อบกพร่อง ของการทำงาน สามารถที่จะปรับปรุงแก้ไขข้อขัดข้องและอุปสรรคได้

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526, หน้า 272-273) ได้แยกแยะขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

กรมการพัฒนาชุมชน (2529, หน้า 70) สรุปการมีส่วนร่วมของสมาชิกองค์กรสตรีในการพัฒนาชนบทของคณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้านในจังหวัด 4 ภาค พบว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มในสังคมจะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรณิกา ชมดี (2524, หน้า 108) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มในสังคม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม

โดยสรุป ลักษณะของการมีส่วนร่วมคือการเข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในทุกขั้นตอน มีความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย เกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีขั้นตอนของการมีส่วนร่วม คือการมีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล

3. กระบวนการที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

กรมการพัฒนาชุมชน (2546ง, หน้า 5-10) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning) ว่าเป็นกระบวนการที่พัฒนาที่พยายามส่งเสริมให้คนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเกิดพลังอย่างสร้างสรรค์ ทั้งทางความคิดและการทำงาน เพื่อให้เกิดแนวทางใหม่ในการพัฒนาของทุกฝ่าย กระบวนการที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาของประชาชนในชุมชนนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการระดมสมองร่วมกัน โดยผู้นำชุมชน และประชาชน จะต้องระดมความคิด การวางแผนและการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดข้อสรุปของงานที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนวิธีการที่สามารถนำมาใช้สำหรับประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งปฏิบัติมาแล้วในชุมชนและบังเกิดผลดี มีดังนี้

3.1 กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ (appreciation influence control : AIC)

กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ เป็นเทคนิคในการระดมความคิด การวางแผน และการทำงานร่วมกัน เป็นแนวคิดที่ ดร.วิลเลียม อี สมิธ (Dr. William E.Smith) ที่ปรึกษาของธนาคารโลกระหว่างปลายทศวรรษที่ 1970 ถึงต้นทศวรรษที่ 1980 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ในกระบวนการกำหนดนโยบาย แผนงานและโครงการสิ่งที่สำคัญประการหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ห้อมล้อมอยู่ ซึ่งบางครั้งจะพบว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างพลังอำนาจที่มีอยู่ทั่วไป (วีระศักดิ์ อนันตมงคล, 2541, หน้า 10) สำหรับประเทศไทย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้นำเข้ามาทดลองและเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยร่วมกับสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน และกรมการพัฒนาชุมชน ได้นำเอาแนวคิดนี้ไปดัดแปลงและฝึกปฏิบัติในระดับหมู่บ้านและในระดับตำบลอย่างได้ผล กระบวนการนี้มีความเหมาะสมกับพื้นฐานของสังคมไทยเพราะหลักปรัชญาของกระบวนการเป็นหลักการที่สอดคล้องกับค่านิยมของไทยและมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของคนเอเชีย (สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร, 2545, หน้า 49-50)

กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ เป็นวิธีการระดมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุมโดยการวาดภาพหรือใช้สัญลักษณ์ และด้วยเหตุที่ผู้ร่วมประชุมต้องรับฟังความเห็นของผู้อื่น แม้ไม่ชอบหรือไม่ตรงกับความคิดของตนเองคือ วิธีการสร้างสรรค์บรรยากาศการประชุมที่ทุกคนมอบให้แก่กัน โดยเฉพาะบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน จากการที่ต้องช่วยกันทำงาน จะเป็นพลังทำให้ผลการพัฒนาสู่อนาคตที่วางไว้ร่วมกันในที่สุด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2543ข, หน้า 38)

วิธีการระดมความคิดในกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ จะทำการแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 8-10 คน แล้วดำเนินการระดมความคิด แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (appreciation : A) คือขั้นตอนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยการทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชมคนอื่น โดยไม่รู้สึกหรือแสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ ขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

A_1 = การวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบัน

A_2 = การกำหนดอนาคตของหมู่บ้านว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในทิศทางใด

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (influence : I) คือการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือยุทธศาสตร์ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่าวิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่าวิธีการสำคัญ ที่ทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมนั้นประกอบประกอบด้วยอะไรบ้าง ดังนั้นในขั้นตอนนี้เป็นการหาแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านและหาเหตุผลเพื่อจัดลำดับความสำคัญตามความเห็นของผู้เข้าร่วมประชุม แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

I_1 = การคิดโครงการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์

I_2 = การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ แยกเป็น 3 ประเภทคือ กิจกรรมที่ชาวบ้านทำได้เอง กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเองบางส่วนโดยร่วมมือกับภายนอก ทั้งความรู้ทรัพยากรการจัดการและกิจกรรมหรือโครงการที่สามารถขอจากภาครัฐ

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (control : C) คือการนำวิธีการสำคัญ มากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการอย่างละเอียดว่าทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไรมีเป้าหมายอย่างไร และมีใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณและค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใด จะมีรายได้จากการดำเนินการดังกล่าวหรือไม่ ถ้ามี จะมีประมาณเท่าไร และรายละเอียดอื่นๆ ตามที่ควรระบุไว้ แบ่งเป็น 2 ช่วง

C_1 = การแบ่งกลุ่มรับผิดชอบ

C_2 = การตกลงรายละเอียดในการดำเนินงาน

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ ในการดำเนินการตามกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์

1. กระบวนการ ต้องดำเนินการตามขั้นตอน จะข้ามและสลับขั้นตอนไม่ได้ โดยเน้นให้มีการระดมความคิดอย่างทั่วถึงและเน้นบรรยากาศของการให้อภัยที่ทุกคนมอบแก่กัน

2. เทคนิคระดมความคิด ช่วยรวมพลังแก้ปัญหา และพลังความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลเป็นพลังพัฒนา โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย

3. เทคนิควาดภาพ เป็นเทคนิคที่ช่วยให้ผู้ร่วมประชุมสร้างสรรค์ความคิด และสามารถสื่อออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ไม่ยาก ทั้งการรวมความคิดเห็นก็ทำได้ง่ายกว่าข้อเขียนอีกด้วย

4. การเตรียมชุมชน ผลของการระดมความคิดจะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับการที่ผู้ร่วมประชุมตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมและเข้าใจในความจำเป็นของการประชุมเพียงใด

5. ผู้ร่วมประชุม ควรเป็นตัวแทนจากกลุ่ม และองค์กรประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้ด้อยโอกาสหรือองค์กรสตรี เพราะจะช่วยให้แผนพัฒนาครอบคลุมด้านต่างๆ มากขึ้น

6. ผู้ดำเนินการ นอกจากทักษะในการนำดำเนินการและสรุปเนื้อหาแล้ว ต้องชัดเจนในทุกขั้นตอนของกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ เป็นผู้มีไหวพริบ สามารถไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี สามารถสร้างบรรยากาศ ควบคุมขั้นตอนและเวลาให้เป็นไปตามกระบวนการ และมีความรับผิดชอบในการวิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศการประชุม

7. สถานที่ มีขนาดกว้างพอต่อการทำกิจกรรมของกลุ่มมีฝาผนังและกระดานสำหรับการติดภาพและสามารถนำเสนอภายในกลุ่มได้โดยไม่รบกวนกันและควรอยู่ในอาณาบริเวณที่สะดวกต่อการเดินทาง

จุดแข็งและข้อจำกัดของเทคนิคกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์บางประการในการประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. จุดแข็ง

เทคนิคกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ที่นำมาประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีจุดแข็งคือ

1.1 ปรัชญาและหลักการของกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์มีความเชื่อมั่นในพลังสร้างสรรค์ของคนในชุมชนมีความประนีประนอมสูงมาก มีความเชื่อว่าการสร้างวิสัยทัศน์ที่ดีจะทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีความซาบซึ้งในคุณค่า มีความรักซึ่งกันและกัน มีจุดมุ่งหมายไปสู่การสร้างสิ่งที่ดีกว่าสำหรับผู้ร่วมกระบวนการ ที่มีบริบท เงื่อนไข และสถานการณ์ในชุมชนมีความสมานฉันท์ระดับหนึ่ง ถ้าทุกคนมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ ด้วยความรักสมัครสมานสามัคคี ผลของการปฏิบัติตามกระบวนการ ระดมพลังสร้างสรรค์ ย่อมทำให้กลุ่มเข้มแข็ง องค์กรที่มีศักยภาพเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว มีความเข้มแข็งและมีศักยภาพสูงขึ้น

1.2 กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ ถือว่าเป็นกระบวนการที่ใช้วิธีที่เรียบง่ายเป็นที่เข้าใจโดยทั่วกันในกลุ่มที่เข้าร่วมกระบวนการ ผู้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรก็สามารถดำเนินกระบวนการได้อย่างราบรื่น เช่น ใช้การวาดภาพในการสร้างจินตนาการ ใช้การระดมความคิดแบบเปิดกว้าง ซึ่งทำให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม และการเป็นประชาธิปไตย

2. ข้อจำกัด

เทคนิคกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ที่นำมาประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีข้อจำกัดคือ

2.1 ข้อจำกัดที่เกี่ยวกับบริบท เงื่อนไขและสถานการณ์ในชุมชน ถ้าในชุมชนมีปัญหาใหญ่โตสลับซับซ้อน มีพลวัตสูงเกินไปจนทำให้คนในชุมชนท้อแท้สิ้นหวัง ชุมชนไม่มีความสมานฉันท์ เงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกชุมชนมีส่วนน้อยที่เป็นบวก แต่ส่วนที่เป็นผลลบหรืออุปสรรค มีมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว เรื่องกลุ่ม เรื่องอำนาจหรือผลประโยชน์ในชุมชน เรื่องของหน่วยงาน โครงสร้างของระบบการเมือง การจัดการของรัฐ ข้อจำกัด เกี่ยวกับการปัจจัยการผลิต ปัญหาบริโภคนิยม เรื่องของหนี้สิน ความเสียเปรียบในทางการตลาด การได้ประโยชน์ เสียประโยชน์ของคนในชุมชนที่เชื่อมโยงกับอำนาจของรัฐและของทุนจากภายนอก กับผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงอำนาจรัฐและอำนาจทุนได้ กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์จึงเป็นกิจกรรมอบรมที่อาจจะประสบความสำเร็จในช่วงประชุม แต่ความลึกซึ้งของการวิเคราะห์วิสัยทัศน์ การแปลงวิสัยทัศน์ สู่ยุทธศาสตร์ พันธกิจ แผน และการนำไปสู่การควบคุมจัดการตามแผนอาจมีไม่มากเท่าที่ควร

2.2 การกำหนดความสัมพันธ์ บทบาทของวิทยากรกับผู้เข้าร่วมกระบวนการในการหาข้อมูล ข้อเท็จจริง ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ส่วนหนึ่งที่ทำให้วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ แผนและการปฏิบัติตามแผนมีความละเอียดอ่อนและสามารถเกิดผล แต่หลังจากกระบวนการอาจมีปัญหาหากเงื่อนไขที่เป็นลบมีมากมายหรือหากปัญหาที่กลุ่มและชุมชนเผชิญมีความรุนแรงมาก ผู้ที่เข้าร่วมประชุมอาจพูดถึงวิสัยทัศน์เพื่อจะได้ลืมปัญหาก็ได้ และเมื่อพูดถึงสิ่งที่ต้องการ การหาข้อมูล การจัดทำโครงการหรือปฏิบัติการก็จะเป็นจริง ไม่เข้มข้นเท่าที่ควร

เทคนิคและกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ สามารถนำมาประยุกต์สำหรับการประชุมเพื่อระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นเทคนิคการระดมความคิดที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่เข้าร่วมประชุมได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลข่าวสารกันในทุกขั้นตอน อย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน บนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน กระบวนการนี้นำคนเป็นศูนย์กลาง โดยคนผู้ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในชุมชน (village stakeholder) มาช่วยกันคิด ร่วมกันแสดงข้อคิดเห็นและทำงานร่วมกัน ทำให้สมาชิกเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการประชุม ที่ระดมสมองและใช้ศักยภาพที่มีอยู่ เพื่อนำมาช่วยกันแก้ไขปัญหาและหาแนวทางพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ เทคนิคนี้จึงเป็นกระบวนการประชุมเพื่อระดมความคิดรวมพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคนเข้ามาร่วมกัน เพื่อใช้เป็นพลังในการพัฒนา โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างประชาธิปไตย (สิทธิธัญ ประพุทธนิตสาร, 2545, หน้า 52)

2.3 การประชุมระดมความคิดเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (future search conference : F.S.C.)

การประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (future search conference : F.S.C.) เป็นเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม ที่พัฒนาจากหลักการ ทางสังคม จิตวิทยาโดยภาคธุรกิจ ในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา องค์การอื่นๆ นอกจากภาคธุรกิจในประเทศ ต่างๆ ได้นำเทคนิคการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน ไปใช้อย่างแพร่หลาย สำหรับประเทศไทยได้นำเทคนิคการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกันมาใช้และ เผยแพร่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 โดยสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคต ร่วมกัน

1. ร่วมกันทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบันที่มี ความเชื่อมโยงซึ่งจะมีผลกระทบในอนาคต

2. เพื่อเสนอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน

3. เพื่อลงมติและสร้างพันธะสัญญาในการสร้างวิสัยทัศน์ของอนาคต ร่วมกัน

4. เพื่อรวบรวมแนวคิด ความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐาน แผนปฏิบัติการ ที่จะใช้ในการสร้างอนาคตร่วมกัน

ผลลัพธ์จากการประชุมแบบการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้าง อนาคตร่วมกัน

1. เข้าใจปัจจัยองค์ประกอบเหตุการณ์ในอดีตที่มีผลต่อสภาพปัจจุบัน และแนวโน้มที่มีผลกระทบต่ออนาคต

2. ทุกคนเห็นภาพรวมเป็นภาพเดียวกัน เกิดวิสัยทัศน์ในอนาคตร่วมกัน ที่เต็มไปด้วยความหวังและพันธะสัญญาร่วมกัน

3. ทุกคนเกิดความตระหนักได้แลกเปลี่ยนแนวคิดใหม่ๆ ร่วมกัน เป็น การขยายเครือข่ายมีสัมพันธภาพที่ดีเข้าใจและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ความคิดทุกอย่างอยู่ใน สมองของทุกคนและตระหนักว่าทุกคนลงเรือลำเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายปลายทางร่วมกัน มีแผนงาน ที่ชัดเจนร่วมกัน

กระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน มี องค์ประกอบหลัก 3 ส่วน คือ

1. การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับสภาพการณ์และ แนวโน้มในปัจจุบัน

2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบันเพื่อความเข้าใจในทิศทางและปัจจัยที่มีอิทธิพลในประเด็นหลักของการประชุม

3. การจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนา ในประเด็นหลักของการประชุมเพื่อร่วมกันกำหนดความคิดเห็นร่วม และสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตร่วมกัน
ขั้นตอนการดำเนินการ

1. เส้นแบ่งเวลาเป็น พ.ศ. (time line) เป็นการทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาว่าแต่ละช่วงส่งผลต่อประเด็นทั้ง 4 ประเด็นนี้ได้อย่างไร

1.1 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสังคมโลกทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ

มีอะไรบ้าง

1.2 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากรของประเทศไทย

มีอะไรบ้าง

1.3 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทย เป็นอย่างไร

1.4 เหตุการณ์สำคัญในชีวิตของตัวเราเองมีอะไรบ้าง

2. เข้าใจอดีตเพื่อระบุและแปลความหมายของสถานการณ์ในอดีตที่มีความสำคัญต่อกลุ่มในการประชุมครั้งนี้

2.1 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโลกต่อประเทศไทยมีอะไรบ้าง

2.2 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทยกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

เป็นอย่างไร

2.3 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทยกับชีวิตของตัวเราเป็นอย่างไร

2.4 การเปลี่ยนแปลงของโลกและประเทศ มีผลต่อชีวิตของตัวเราอย่างไร

3. การหยั่งเห็น เพื่อสะท้อนสิ่งที่เรียนรู้จากอดีตให้นำเสนอเป็นประเด็นสั้น ๆ

4. แผนที่จิตใจหรือแผนที่ความคิด (mind map) เพื่อสร้างภาพที่สมบูรณ์ของปัจจัย แนวโน้มทั้งหมดที่มีผลกระทบต่อประเด็นนั้น เชื่อมโยงความคิดให้เห็นเป็นภาพรวมของต้นไม้ที่งอกจากกิ่งต้นไม้ออกไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะสิ้นสุดการระดมความคิด

5. มุมมองของผู้เกี่ยวข้องแต่ละกลุ่มนำประเด็นที่นำเสนอจากแผนที่จิตใจมาวิเคราะห์ในกลุ่มของตน แต่ละกลุ่มตกลงเรียงลำดับความสำคัญให้เหลือเพียง 3 ข้อ เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอให้กลุ่มใหญ่ เช่น ทุกข์เรื่องใดที่รุนแรงที่สุด ทุนของชุมชน ด้านใดบ้างที่เข้มแข็ง เป็นต้น

6. ความภูมิใจและความเสียใจ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกกลุ่มนำเสนอ

7. การสังเคราะห์ สะท้อนในสิ่งที่ผู้ร่วมประชุมเรียนรู้จากปัจจุบัน

8. การแสดงในรูปแบบต่างๆ ให้อาสาสมัครช่วยทำให้เกิดอะไรขึ้นในอนาคตแล้วนำเสนอรูปแบบต่างๆ เช่น ละคร บทสัมภาษณ์ บทความในหนังสือพิมพ์ การแสดงหุ่นกระบอก เป็นต้น

9. การนำเสนอละคร เพื่อนำเสนอภาพอนาคตที่พึงปรารถนาร่วมกัน แต่ละกลุ่ม นำประเด็นสำคัญที่ชอบและคิดว่าเป็นไปได้จากการแสดงของกลุ่มอื่นมาแสดงความคิดเห็น ความหวังร่วม สมาชิกกลุ่มร่วมกันสรุปประเด็นความเห็นร่วมของกลุ่มตน โดยแยกเป็นแนวคิด ทั่วไป (common idea) และแนวคิดตามข้อตกลง (promising idea) ของแต่ละกลุ่ม และ นำมารวมกันจนได้ แนวความคิดทั่วไปของกลุ่มใหญ่ (ละคร 1 เรื่อง อาจจะมีหลายประเด็น)

10. แผนปฏิบัติการของแต่ละกลุ่ม แต่ละคนตัดสินใจเลือกเรื่องจากแนวความคิด ทั่วไปที่ได้จากกลุ่มใหญ่เพียงเรื่องเดียว เรื่องที่ตนเองสนใจ

11. แผนปฏิบัติการ กลุ่มที่สนใจแนวความคิดทั่วไปเรื่องเดียวกันมารวมกลุ่มกัน เพื่อระบุดึงกลวิธี เพื่อใช้สร้างอนาคตร่วมกันในอนาคตอันใกล้ โดยระบุดึงกลวิธีความต้องการ สนับสนุนในด้านใดบ้าง จากหน่วยงานหรือบุคคลใดและใช้ขั้นตอนดำเนินงานอย่างไร เมื่อไร เพื่อนำเสนอกลุ่มใหญ่

12. แผนปฏิบัติการ เลือกตามความคิดเห็นจากที่นำเสนอในกลุ่มใหญ่ที่กลุ่มสนใจ และเห็นว่ามีความสำคัญมาพิจารณาหาอุปสรรคที่สำคัญ กลุ่มจะใช้กลวิธีอะไรในการแก้ปัญหา อุปสรรคเหล่านั้น ต้องการความช่วยเหลืออะไรเพิ่มเติม จากใคร อย่างไร เมื่อไร

13. นำเสนอแผนปฏิบัติการ มุมมองของการจัดการประชุม เปิดโอกาสให้ผู้จัดได้ ชี้แจงต่อผลของการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ ประเมินผล เปิดโอกาสให้ทุกคนพูดถึงการประชุม เชิงปฏิบัติการครั้งนี้สั้นๆ และมีพิธีปิด "รวมใจสู่ความสำเร็จในอนาคต"

ผู้เข้าร่วมกระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน ควรมี ความหลากหลาย ไม่ยึดให้กลุ่มมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งตายตัว บางกิจกรรมอาจใช้กลุ่มผสม กลุ่มเฉพาะ กลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย หรือใช้กลุ่มสนใจ ซึ่งลักษณะของกลุ่มกิจกรรม มีดังนี้

1. กลุ่มเฉพาะ (stakeholders) คือกลุ่มของสมาชิกที่มีส่วนได้เสียร่วมกัน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำการเกษตร การกักงานใกล้เคียงกัน เช่น กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ระดับสูง กลุ่มผู้ปฏิบัติงานระดับล่าง หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่หรือสถานการณ์ใกล้เคียงกัน เช่น กลุ่ม องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลุ่มเฉพาะจะมีมุมมอง ประสบการณ์ ความชำนาญเฉพาะด้าน ที่มีคุณค่าการพิจารณาที่ละเอียดในด้านต่างๆ

2. กลุ่มผสม (mixed group) คือกลุ่มของสมาชิกที่มีความแตกต่างหลากหลาย เช่น สมาชิกในกลุ่มที่ประกอบด้วยผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ความหลากหลาย ทำให้ได้ข้อมูล ข้อคิดเห็น ประสบการณ์หลายๆ ด้าน เกิดความครอบคลุม เห็นความเชื่อมโยง ด้านต่างๆ นอกจากนี้ยังเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม

3. กลุ่มสนใจ (self-selected group) คือ กลุ่มที่สมาชิกที่มีความสนใจและเลือก ประเด็นเดียวกันมาทำงานร่วมกัน การตัดสินใจเลือกประเด็นเป็นการตัดสินใจส่วนบุคคล สนใจ ประเด็นเดียวกันจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มสนใจประเด็นนั้น ๆ

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้

1. ผู้ร่วมประชุม จำนวนที่เหมาะสม คือ 50 – 60 คน ซึ่งจะถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย (ไม่เกิน 10 คน) ทุกคนจะต้องค้นหา วิเคราะห์ข้อมูลหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกัน
2. ผู้นำสนทนาในกลุ่ม มีภารกิจที่จะต้องกระตุ้นและเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนแสดงความคิดเห็นออกมาคอยดูแลให้การทำงานเป็นไปตามกติกาและควบคุมพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้น
3. ผู้จัดบันทึก ต้องบันทึกทุกอย่างให้กระชับ ชัดเจนและรวบรวมนำเสนอต่อไป
4. โฆษกกลุ่ม มีหน้าที่นำเสนอความคิดของกลุ่มต่อที่ประชุมใหญ่
5. ผู้ควบคุมเวลา คือ มีหน้าที่ดูแลขั้นตอนการทำงานของกลุ่มให้สอดคล้องกับเวลา

6. ผู้ควบคุมแผ่นพลิก เป็นผู้เขียนข้อสมาชิกและหัวข้อสนทนา พร้อมทั้งตั้งประเด็นที่สำคัญมาเขียนลงแผ่นพลิกอย่างกระชับและนำไปติดฝาผนังให้กลุ่มอื่นรับรู้ร่วมกัน

กระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้กลุ่มช่วยกันค้นหาแนวทางในการทำงาน ทิศดำเนินการจะคอยกระตุ้นเพื่อให้ผู้ร่วมประชุมมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างทั่วถึง ข้อมูลที่ได้จากการประชุมจะมีความหลากหลายจะถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อช่วยกันปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ต่อไป ซึ่งเป็นการก้าวสู่อนาคตร่วมกันของชุมชน การประชุมด้วย F.S.C. จึงช่วยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงศักยภาพให้เป็นที่ยอมรับ โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการที่จะหันมายอมรับและศรัทธา ในศักยภาพของชุมชนมากขึ้น (เจเลียว บุรีภักดี, และคนอื่น ๆ, 2545, หน้า 135)

จากแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ว่ากระบวนการหรือวิธีการ เทคนิคการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ในแต่ละขั้นตอน จะมีความสำคัญอยู่ในตัวเอง วิธีการในแต่ละขั้นตอนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ทุกขั้นตอนในกระบวนการมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกัน เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการมีส่วนร่วมย่อมก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนสะท้อนปัญหาและความต้องการได้ถูกต้องตรงประเด็น คนนอกชุมชนที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชน ควรเป็นเพียงนักเชื่อมโยงคน ทักษะ กิจกรรม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นเท่านั้น ดังนั้น การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงเป็นการสะท้อนถึงการพัฒนาศักยภาพของคน และชุมชนที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน รวมทั้งเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ นำทางไปสู่การมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดอนาคตของตนเอง ประชาชนจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่ตนเองได้กระทำ องค์การภายนอกเพียงแต่เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ และการพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชน

โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองของคนในชุมชน และสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR)

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) เป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยและพัฒนา (research and development : R&D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเป็นการวิจัยและพัฒนารูปแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชน และมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา (development) เข้าด้วยกัน

2. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามาร่วมศึกษาปัญหา โดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมีใช้ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์ เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้าน ในการวิจัยชนิดนี้สิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงคือ การประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และการทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูลอยู่กับความจริง เป็นผู้รู้ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การเลือกปฏิบัติใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียวและผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาทของทั้งสามฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสาน

ระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา รวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ดังภาพประกอบ

ภาพ 2 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ที่มา : (สิทธิธัญ ประพุทธนิตสาร, 2545, หน้า 23)

จากภาพวงกลมแต่ละวงที่แสดงโลกทัศน์หรือวิธีมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ หลังจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” และความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ที่ได้จากการวิจัยและการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา คือค่อยๆ ศึกษาไปแล้วทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากรผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยโดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ นับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่าควรจะศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหา การวิจัย การเลือกระบุประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

นอกจากนี้ สิทธิธัญ ประพุทธนิตสาร (2545, หน้า 24-27) ได้เสนอปรัชญาแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้

3.1 การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบท และเป็นเครื่องมือชี้วัดการพัฒนาชนบท

3.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะเป็นไปได้ในอนาคต จะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้ เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้ จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (feel) ต่อปัญหา

หรือความต้องการของตนไปสู่การคิด (think) การกระทำ ซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชน ทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจและมิติด้านกายภาพสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

3.3 กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วยการแสวงหาความรู้ และการกระทำจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถรวมกลุ่มกันได้และคำนึงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ

3.4 การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเกิดจากการปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากการสั่งการจากหน่วยเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้านผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตัวเองได้ถ้าเขารู้และเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาตนเองและชุมชน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนรับรู้การเรียนรู้ร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ของชุมชนอันเกิดจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชนเพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้

3.5 เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัย คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มที่ตลอดกระบวนการของการวิจัยตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ การทำกิจกรรม ที่จะตามมาจากผลการวิจัย และยังคงให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชนเกิดความหวงแหนทรัพยากรต่างๆ ของตนและมุ่งไปสู่การพึ่งตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น

4. หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ยึดหลักการสำคัญ (พันธู์ทิพย์ รามสูตร, 2545, หน้า 62) ดังนี้

4.1 ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างและกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่ชาวบ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

4.2 ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริม ยกระดับ และพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขา ให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

4.3 ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ ได้อย่างเหมาะสม

4.4 สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะ ช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยก (alienated) จากผืนดินและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบคั้นจากผู้มี อิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่ใคร่นึกถึง และไม่เคยเป็นจุดเน้นในการ ค้นหาความรู้มาก่อน

4.5 ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้าน และคนยากจน สามารถใช้ความคิดความเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหา ของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่างๆ สามารถ ยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอกหรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

5. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้าน ซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ ของการวิจัยได้ ดังนี้

5.1 เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเองและเกิด ความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง และชุมชน

5.2 เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์อย่างเป็น วิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งดำเนินการ แก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กร และหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ

5.3 เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

5.4 เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและการพัฒนา ชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

6. วิธีการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

6.1 เน้นการศึกษาชุมชน เป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของชาวบ้าน การเก็บข้อมูลเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดเห็นร่วมกันเพื่อศึกษาถึง

สภาพปัญหาในชุมชนหรือความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในชุมชน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา

6.2 เน้นการหาแนวทางในการแก้ไขปัญห โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญห

6.3 เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการ เพื่อนำไปสู่การนำไปปฏิบัติ ซึ่งอาจจะต้องคำนึงเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ความเชื่อและอื่นๆ ร่วมด้วย

6.4 เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหทุกขั้นตอนและสามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

7. ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใดๆ การรวบรวมข้อมูลทำได้ในหลายๆ รูปแบบ ซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีการปฏิบัติการและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามา ตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์ และการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสม การรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การเข้าสนาม การสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายประชาชน วิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (probe) การประชุมกลุ่ม การใช้ชีวิตทัศน์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์ การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การอภิปราย ส่วนการที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการโดยใช้วิธีการใดนั้น ต้องมีความกลมกลืนและขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับประชาชนในชุมชน

8. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยต้องมีบทบาท ดังนี้

8.1 ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเอง มีความรู้สึกรู้ว่าไม่รู้ นอกจากนี้ยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง

8.2 ยอมรับการไม่รู้และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนโดยผ่านมิตรภาพความเข้าใจซึ่งกันและกัน

8.3 หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่น ต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญห ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นงานหนักและมักเกี่ยวพันกับความขัดแย้งอันเกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น แต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะ ปลุก กระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและเปิดใจกว้างออก จะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องมีการปะทะหรือนำไปสู่ความขัดแย้งเสมอไป นอกจากนั้นการแก้ไขปัญหโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

8.4 คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนหรือชนบท ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ ความขัดแย้งของชนชั้นผู้นำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขากับอำนาจภายนอก อิทธิพล ของเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนา

ภาพ 3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน)
ที่มา : (สิทธิพันธุ์ ประพุทธนิตสาร, 2545, หน้า 45)

จากภาพ แสดงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนักวิจัย นักพัฒนา หรือ นักวิจัยและพัฒนาร่วมกับแกนนำของคนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นหุ้นส่วนมีการผสมผสาน ระหว่างจุดแข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรรและกลมกลืนคือ

1. นักวิชาการแข็งในด้านการวิเคราะห์แต่ไม่รู้ปัญหาดีไม่มีหน้าที่ปฏิบัติ
2. นักปฏิบัติแข็งในด้านการปฏิบัติ มีทรัพยากรแต่ไม่รู้ปัญหาดีและวิเคราะห์ สู้ นักวิชาการไม่ได้
3. แกนนำผู้อยู่กับปัญหา รู้ปัญหาลึกซึ้งดี แต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการระดม ทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

เพราะฉะนั้นการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ผลของ กระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (take) และได้ให้ (give) จะเห็นได้ว่าการ

วิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (participation action research : PAR) เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา หรือการวิจัยและพัฒนา (research and development) ที่มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนา องค์การ หน่วยงานและชุมชน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคคล รวมทั้งส่งเสริมให้บุคคล มีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงองค์กร หน่วยงานและชุมชนที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ การวิจัย และพัฒนาแบบมีส่วนร่วมได้ถูกพัฒนาขึ้นมาเพื่อพัฒนาสังคม ทั้งนี้เนื่องจากระบบการพัฒนา ประเทศในอดีตที่ผ่านมา มุ่งเน้นไปทางด้านการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจนำหน้าการพัฒนาสังคม การเมือง การศึกษาหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงทำให้การพัฒนาสังคมไม่ประสบความสำเร็จ และไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ และนอกจากนี้แล้วยังพบว่าการพัฒนาในลักษณะเดิมนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาที่คาดไม่ถึงตามหลายประการ เช่นการเพิ่มขึ้นของผู้ด้อยโอกาสในสังคม การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเอารัดเอาเปรียบกันของคนในสังคม การเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมและศีลธรรม เป็นต้น ดังนั้นจึงพบว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วมหรือ PAR เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างได้ผล ประกอบกับองค์การ อนามัยโลกและธนาคารโลกต่างส่งเสริมและเสนอแนะให้ให้มีการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของ ประชาชน โดยเน้นให้มีกระบวนการให้การศึกษาไปพร้อมๆ กับการวิจัย (community education participation : CEP) ซึ่งลักษณะเฉพาะของการวิจัยประเภทนี้คือ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอน เป็นสิ่งที่ชุมชนเป็นผู้จัดทำ จัดหา ร่วมรับรู้และได้รับผลประโยชน์ด้วย ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มกำหนด ปัญหาของชุมชนเอง หาแนวทางการแก้ไขปัญหาเอง เป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะ แก้ไขปัญหาเหล่านั้น กระบวนการวิจัยจะดำเนินต่อไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดเห็นระหว่างชุมชนกับผู้วิจัย ชุมชนจะค่อยๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของ ชุมชน เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง วิจัยแบบนี้ข้อมูลที่ได้จะมีความชัดเจน สะท้อนความคิดเห็น ความต้องการและแบบแผนการดำเนินชีวิตของชุมชน

บทที่ 3

สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท

ในการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) การนำเสนอผลการศึกษาในครั้งนี้ ขอเสนอเป็น 5 ตอน ดังนี้

1. คำถามการวิจัย
 2. วัตถุประสงค์การวิจัย
 3. วิธีดำเนินการวิจัย
 4. สภาพปัจจุบันของการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท
 5. ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท
- ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

คำถามการวิจัย

การวิจัยในระยะที่ 1 นี้มุ่งแสวงหาคำตอบสำหรับคำถามการวิจัยที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. สภาพปัจจุบันของการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทเป็นอย่างไร
2. ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทคืออะไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยในระยะที่ 1 นี้มีวัตถุประสงค์การวิจัย 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท
2. เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรัมย์ จังหวัดชัยนาทในครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) โดยในขั้นตอนที่ 1 เป็นการสร้างโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินร่วมกันระบุปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินการของกลุ่ม ดังนั้นการวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้จึงกำหนดแนวทางในการวิจัย ดังนี้

1. กรอบการวิจัย ศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรัมย์ จังหวัดชัยนาท โดยใช้แนวทางการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน (บัณฑิตา ศรีชัยมูล, 2547, หน้า 6) ซึ่งประกอบด้วย

- 1.1 กิจกรรมของชุมชน
- 1.2 ทุนชุมชน
- 1.3 นวัตกรรม
- 1.4 การมีส่วนร่วม
- 1.5 กระบวนการเรียนรู้

2. ประชากร ประกอบด้วย

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน กล่าวคือ

2.1 ผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนา จำนวน 55 คน ประกอบด้วย

- 2.1.1 สมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน จำนวน 41 คน
- 2.1.2 ประชากรบ้านสะพานหินที่ไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม จำนวน 14 คน

2.2 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนา จำนวน 9 คน ได้แก่

2.2.1 ผู้นำโดยตำแหน่งในหมู่บ้าน คือ ผู้ใหญ่บ้าน 1 คนและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้าน 2 คน

2.2.2 เจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ เกษตรตำบล 1 คน พัฒนาการประจำตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรประจำตำบล 1 คน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสะพานหิน 1 คน

2.2.3 ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศและชุมชน (องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่) 1 คน

2.2.4 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น 1 คน

3. วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในระยะที่ 1 ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นบทเรียน ประสบการณ์ ศักยภาพชุมชน สภาพการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

ในปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่ม หลากหลายวิธีการตาม ลักษณะและธรรมชาติของแหล่งข้อมูล กล่าวคือ

3.1 การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ผู้วิจัยได้คัดกรองเอกสารที่จะนำมาศึกษา ตรวจสอบคุณภาพของเอกสารให้ตรงกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยมีความเที่ยงได้จากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ทันสมัย เป็นข้อมูลใหม่ทันต่อเหตุการณ์ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เอกสารหลักฐานที่คณะกรรมการของกลุ่มได้จัดทำไว้ ประกอบด้วย ทะเบียนสมาชิก ทะเบียนการออมเงิน สมุดบันทึกการประชุม หลักฐานทางการเงินต่างๆ นอกจากนี้ยังได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารจากโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ (บ้านหลั่น) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ทางด้านเกษตรชีวภาพแก่กลุ่ม และเอกสารอื่นๆ

3.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของหมู่บ้าน ประสบการณ์ และปัญหาในการดำเนินงานกลุ่มอาชีพ โดยได้ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 48 คน ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน 1 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้าน 2 คน เกษตรตำบล 1 คน พัฒนาการประจำตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตรประจำตำบล 1 คน ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชน 1 คน คณะกรรมการและสมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน 41 คน โดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการตามกรอบการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จะนำมาประมวลวิเคราะห์ประกอบการเขียนรายงานและใช้เป็นแนวทางในการเปิดเวทีการสรุปทบทวน สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ

3.3 การจัดเวทีเรียนรู้ (forum) การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ การพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลไปพร้อมกับการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคณะกรรมการของกลุ่ม โดยมีกระบวนการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน ดังนี้

3.3.1 การเตรียมการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อทำความเข้าใจและสร้างความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มทุกฝ่าย

3.3.2 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 1 เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา และเก็บข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพและบริบทของชุมชน เข้าสู่เวทีเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน และร่วมกันตรวจสอบข้อมูลกับชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยได้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 โดยใช้บริเวณบ้านของนายนิรัญ มาเจริญ ซึ่งเป็นประธานของกลุ่มเป็นสถานที่ในการดำเนินการมีผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีนี้ประกอบไปด้วย สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้าน 1 คน

ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรประจำตำบล 1 คน ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชน 1 คน คณะกรรมการและสมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน 36 คน ชาวบ้านสะพานหินที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่ม จำนวน 14 คน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสะพานหิน 1 คน และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น 1 คน รวม 57 คน โดยศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนอำเภอมโนรมย์ได้ส่งครูอาสาสมัครจำนวน 2 คนเข้าร่วมสังเกตการณ์ในการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครั้งนี้ด้วย

ภาพ 4 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านสะพานหิน

ในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครั้งนี้ นายนิรุฒ มาเจริญ ประธานกลุ่มและนางถาวร คงมาก เภรัญญิกของกลุ่ม ร่วมกับนายอภิชัย มณีนุช ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชนได้ช่วยกันนำเสนอข้อมูลที่ผู้วิจัยค้นพบ โดยใช้บอร์ด กระดาษฟลิปชาร์ตและเอกสารฉบับร่างที่ผู้วิจัยได้อัดสำเนาแจกให้กับผู้เข้าร่วมในเวทีประกอบการนำเสนอ ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพและบริบทของชุมชน และให้ผู้เข้าร่วมในเวทีร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งช่วยเสนอข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบางประเด็นเป็นข้อมูลใหม่ที่ผู้วิจัยไม่เคยทราบหรือทราบแต่เป็นในแง่มุมอื่นๆ หรืออาจพลาดในรายละเอียดของข้อมูลนั้นๆ โดยผู้วิจัยและนายสมพจน์ จันทโกภาส พนักงานของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาย่อยมโนรมย์ ร่วมกันบันทึกการประชุมโดยใช้กล้องถ่ายภาพนิ่ง เครื่องบันทึกเสียง และบันทึกโดยใช้สมุดบันทึกด้วย โดยเริ่มเข้าสู่กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวลา 09.30 น. และสิ้นสุดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวลา 14.00 น. จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการนำเสนอและตรวจสอบความถูกต้องจากเวที

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำมารวบรวมจัดทำเป็นรายงานสรุปผลจากการดำเนินการในขั้นตอนนี้เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการดำเนินการขั้นต่อไป

3.3.3 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 2 เพื่อสรุปบทเรียน ประสพการณ์ การดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินและสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับบทเรียน และศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยได้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2548 โดยใช้บริเวณ บ้านของนายนิรัญ มาเจริญ ซึ่งเป็นประธานกลุ่มเป็นสถานที่ในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เช่นเดิม โดยมีผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีนี้ประกอบไปด้วย สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของ หมู่บ้าน 2 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน เกษตรตำบล 1 คน พัฒนาการประจำตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่ของ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรประจำตำบล 1 คน ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศน์ และชุมชน 1 คน คณะกรรมการและสมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน 31 คน ประชากร บ้านสะพานหินที่ไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม จำนวน 9 คน และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น 1 คน รวม 48 คน

ภาพ 5 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 2 เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครั้งที่ 2 นี้ได้จัดขึ้นเพื่อสรุปบทเรียน ประสพการณ์การดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินและสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับบทเรียน และศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยจัดขึ้นห่างจากเวทีแรกประมาณ 20 วัน ทั้งนี้เนื่องจากหากจัดเวทีบ่อยครั้งจะก่อให้เกิดปัญหากับชาวบ้านที่จะเข้าร่วมเวทีเนื่องจากต้องทำมาหากิน ประกอบกับก่อนที่จะจัดให้มีเวทีที่ 2 นี้ ผู้วิจัยยังต้องทบทวนข้อมูลและบทเรียนที่ได้จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีที่ 1 คงต้องลงไปเก็บข้อมูลต่างๆ ในพื้นที่เพื่อนำมาประกอบเป็นข้อมูลในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครั้งที่ 2 โดยนายนิรัญ มาเจริญ ประธาน

ของกลุ่มและนายอภิชัย มณีสุข ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศและชุมชนได้ร่วมกันนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยรวบรวมไว้ให้ที่ประชุมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยผู้วิจัยร่วมกับนายสมพงษ์ จันโทภาส พนักงานของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาอยุธยาโนर्मย์ ร่วมกันบันทึกการประชุมโดยใช้กล้องถ่ายภาพนิ่ง เครื่องบันทึกเสียง และบันทึกโดยใช้สมุดบันทึกด้วย โดยเริ่มเข้าสู่กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวลา 10.00 น. และสิ้นสุดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวลา 14.00 น. จากนั้นผู้วิจัยได้นำผลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 2 นี้มารวบรวมจัดทำเป็นรายงานสรุปผลจากการดำเนินการเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการดำเนินการขั้นต่อไป

3.3.4 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 3 เพื่อนำเสนอทุนและศักยภาพของชุมชน ซึ่งเป็นผลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 1 และ 2 เพื่อเรียนรู้และร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ บทเรียน ประสบการณ์ สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน โดยได้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 เนื่องจากไม่สะดวกในการขนย้ายโต๊ะเก้าอี้และอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบกับมีผู้เข้าร่วมในเวทีมีมาก และบริเวณบ้านคับแคบไม่สะดวกในการจอดยานพาหนะและมีปัญหาเรื่องห้องน้ำ/ส้วมที่ไม่เพียงพอจึงใช้สถานที่ภายในบริเวณศาลาเอนกประสงค์ของวัดสะพานหิน ซึ่งอยู่ใกล้เคียงมีผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีนี้ประกอบไปด้วย สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้าน 2 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน เกษตรตำบล 1 คน พัฒนาการประจำตำบล 1 คน พัฒนาการอำเภอโนर्मย์ 1 คน เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรประจำตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรประจำสาขาชัยนาท 1 คน ตัวแทนของมูลนิธิพลังนิเวศและชุมชน 1 คน ครูอาสาสมัครของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอโนर्मย์ 2 คน คณะกรรมการและสมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน 34 คน ประชากรบ้านสะพานหินที่ไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม จำนวน 12 คน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสะพานหิน 1 คน และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น 1 คน รวม 58 คน

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครั้งที่ 3 จัดขึ้นห่างจากครั้งที่ 2 ประมาณ 1 เดือน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลเดิมคือการลดปัญหาของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมในเวทีในด้านการทำมาหากิน เป็นการสรุปผลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนในครั้งที่ 1 และ 2 เพื่อเรียนรู้และร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ บทเรียน ประสบการณ์ สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน โดยในที่ประชุมได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเสนอแนะข้อคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของกลุ่มมาก

ภาพ 6 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 3 เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการ
การพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

4. การตรวจสอบข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ผู้วิจัยได้คัดกรองเอกสารที่จะนำมาศึกษา ตรวจสอบคุณภาพของเอกสารให้ตรงกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยมีความเที่ยงได้จากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ทันสมัยเป็นข้อมูลใหม่ทันต่อเหตุการณ์ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ และนำข้อมูลที่ได้มานั้นดำเนินการตรวจสอบยืนยันความถูกต้องกับผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินงานและสนับสนุนการดำเนินงานกลุ่มอาชีพ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มามีความถูกต้องสมบูรณ์ และขณะเดียวกันข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีการตรวจสอบข้อมูลทั้งในขณะที่ยังสัมภาษณ์อยู่โดยมีการถามซ้ำและเปลี่ยนวิธีการถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการและนำคำตอบนั้นไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) คนอื่นๆ ตรวจสอบยืนยันข้อมูลด้วย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มานำเสนอในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วย เพื่อเป็นการตรวจสอบและยืนยันข้อมูลอีกชั้นหนึ่ง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จะนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

5.1 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำเสนอผลการศึกษาริบทชุมชน สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนากิจการดำเนินงาน และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน โดยใช้การประชุมกลุ่มและกระบวนการของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันวิเคราะห์และตรวจสอบ

5.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และสังเคราะห์สรุปเป็นบทเรียน ความสำเร็จ ปัญหาและความต้องการการพัฒนากิจการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน และใช้การวิเคราะห์และสังเคราะห์ในระหว่างการเก็บข้อมูล

สภาพปัจจุบันของการดำเนินงานกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

จากการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ และการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มและสมาชิกของกลุ่ม รวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม สามารถสรุปภาพรวมของกลุ่มได้ ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมา

บ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนหมื่น จังหวัดชัยนาท ได้รับการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2518 โดย สำนักงานเกษตรอำเภอโนนหมื่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะขอรับการสนับสนุนด้านเงินทุนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของสมาชิกกลุ่ม ตามแนวนโยบายการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรของรัฐบาลในยุคนั้นภายใต้การนำของ มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี แต่เมื่อหมดยุคของรัฐบาลชุดนั้นแล้วกลุ่มเกษตรกรดังกล่าวก็ไม่มีกิจกรรมใดๆ ที่จะเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกกลุ่มอีกเลย สมาชิกของกลุ่มในยุคนั้นส่วนใหญ่ล้มหายตายจากไปเกือบหมดแล้ว ที่เหลือก็ชราภาพจนไม่สามารถจะทำกิจกรรมใดๆ ได้ จนกลุ่มเกษตรกรนี้ในปัจจุบันเหมือนกับถูกยกเลิกไปโดยปริยาย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2534 สำนักงานพัฒนาการอำเภอโนนหมื่นได้เข้ามาส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขึ้นในพื้นที่บ้านสะพานหิน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้บรรดาแม่บ้านเกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบอาชีพเสริมนอกจากการทำเกษตรปกติ มีการฝึกอบรมแม่บ้านให้รวมกลุ่มกันทำน้ำพริก ขนมไทย และงานจักสาน โดยสำนักงานเกษตรอำเภอโนนหมื่น ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่เคหะกิจเกษตรเข้าร่วมให้ความรู้กับชาวบ้านด้วย ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดังกล่าวยังคงมีกิจกรรมบ้างแต่ไม่ต่อเนื่อง โดยยังคงมีการผลิตน้ำพริกแกงออกขายตามตลาดนัดหรือส่งขายให้กับบ้านที่จัดงานบุญต่างๆ อยู่บ้าง

ในปี พ.ศ. 2545 เกษตรกรภายในหมู่บ้าน โดยการนำของนายนิรัญ มาเจริญได้มีความคิดที่จะแก้ปัญหาในด้านต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในหมู่บ้าน และมองเห็นปัญหาของการตั้งกลุ่มเกษตรกรในแบบเดิมๆ ที่ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมอย่างจริงจังและสมาชิกของกลุ่มแทบจะไม่ได้รับประโยชน์ใดๆ จากการเข้าร่วมอยู่ในกลุ่มเลย จึงรวบรวมเกษตรกรที่มีบ้านอยู่ใกล้เคียงกันที่ประสบปัญหาคล้ายๆ กันจากการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นตลอดเวลา และการใช้สารเคมีที่มากเกินไปจนสมควร ก่อให้เกิดปัญหามลพิษสูงมากในพื้นที่ ซึ่งนอกจากจะมีต้นทุนการผลิตที่สูงมากแล้ว ยังทำให้ประชากรในหมู่บ้าน โดยเฉพาะเด็กและคนชราต้องตกอยู่ในพื้นที่เสี่ยงเพราะมีสารเคมีรอบด้าน หันมาใช้วิถีการธรรมชาติ โดยลดการใช้ปุ๋ยเคมีและหันมาใช้ปุ๋ยที่ผลิตขึ้นเอง เป็นปุ๋ยหมักที่ใช้วัตถุดิบหลักมาจากส่วนประกอบต่างๆ ของดินนำผาซึ่งเป็นพืชตระกูลถั่วที่ใหญ่ที่สุด ทดแทนการใช้ปุ๋ยยูเรีย โดยเริ่มแรกแบ่งปันกันใช้ในหมู่สมาชิกซึ่งปรากฏผลว่าผลผลิตที่ได้ไม่แตกต่างจากการใช้ปุ๋ยเคมี หากแต่ต้นทุนต่ำกว่ามาก ทำให้ปุ๋ยของกลุ่มเริ่มมีชื่อเสียงและได้รับความนิยมมากขึ้น จึงผลิตออกมาจำหน่ายให้กับผู้ที่สนใจนำไปใช้ตลอดจนผู้เพาะพันธุ์ไม้ประดับ ได้สั่งให้กลุ่มผลิตให้เป็นจำนวนมากขึ้นจนผลิตไม่ทันกับความต้องการ

ต้องการของตลาด กลุ่มจึงต้องระดมรับสมาชิกเพิ่มขึ้นเพื่อเพิ่มแรงงานในการผลิต และเพื่อระดมทุนที่จะต้องใช้ด้วย

นอกจากมีการผสมปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองโดยใช้วัตถุดิบจากต้นจำปาเป็นหลักให้กับสมาชิกได้ใช้ และบางส่วนได้จำหน่ายให้กับผู้เพาะพันธุ์ไม้ประดับแล้ว ยังได้มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้สมาชิกและผู้สนใจผลิตน้ำส้มควันไม้ ซึ่งเป็นสารกำจัดแมลงที่ดีที่สุดที่เกษตรกรสามารถผลิตขึ้นเองได้และได้ถ่านไม้คุณภาพดีจากการเผาไม้เพื่อทำน้ำส้มควันไม้ด้วย ส่งเสริมให้สมาชิกและผู้สนใจผลิตน้ำยาเอนกประสงค์ใช้ล้างจาน ชักผ้าเองซึ่งทำให้ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้มาก และขณะนี้กลุ่มกำลังศึกษาหาความรู้ในเรื่องของการทำฮอร์โมนที่ใช้ฉีดบำรุงพืชเอง โดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและไม่มีพิษ เพื่อให้สมาชิกและผู้สนใจนำไปใช้อีกด้วย

2. โครงสร้างการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ

2.1 วัตถุประสงค์ การจัดตั้งกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินขึ้นมานี้ในชั้นแรกกลุ่มมีความคิดเพียงที่จะแก้ปัญหาในด้านต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในหมู่บ้าน เนื่องจากเกษตรกรในหมู่บ้านประสบปัญหาจากสารเคมีที่เป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตมีราคาแพง ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยฮอร์โมนหรือสารฆ่าแมลง

2.2 การบริหาร กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินแบ่งโครงสร้างของการบริหารกลุ่มออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) คณะกรรมการกลุ่ม กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินมีคณะกรรมการทั้งสิ้น 9 คน ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการกิจการและกิจกรรมของกลุ่ม

2) สมาชิกของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินมีสมาชิกที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม นอกจากคณะกรรมการอีกจำนวนทั้งสิ้น 32 คน

3. การดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

3.1 กิจการของชุมชน

กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนหมกมณี จังหวัดชัยนาท การรวมกลุ่มไม่ค่อยเหนียวแน่น คณะกรรมการของกลุ่มขาดการประสานงานกัน กลุ่มไม่มีระเบียบข้อบังคับในการบริหารงานของกลุ่ม หากแต่จะใช้การประชุมคณะกรรมการหรือการเรียกประชุมสมาชิกของกลุ่ม เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานหรือตัดสินใจหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานและการทำกิจกรรมของกลุ่ม รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกกลุ่มจากผลกำไรที่ได้จากการดำเนินงานของกลุ่ม

3.2 ทุนชุมชน ประกอบด้วย

3.2.1 เงินทุน เงินทุนในการดำเนินงานของกลุ่มในครั้งแรกได้จากเงินทุนส่วนตัวของคณะผู้ริเริ่มตั้งกลุ่มเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเก็บรวมวัตถุดิบ ต่อมาเมื่อมีการรวมตัวกันมากขึ้นและมีการระดมสมาชิกจึงให้มีการลงหุ้นกันของสมาชิกในกลุ่ม แต่ยังไม่มากพอทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มมีหนี้สินค่อนข้างมากจากการลงทุนในอาชีพหลัก กลุ่มได้รับการสนับสนุน

จากโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ (บ้านหลั่น) ซึ่งอยู่หมู่บ้านใกล้เคียงให้ยืมเงินไม่มีดอกเบี้ย จำนวน 5,000 บาท เพื่อเป็นทุนหมุนเวียน แต่ยังไม่เพียงพอต่อการดำเนินการเนื่องจากใน บางครั้งกระสอบที่ใส่ปุ๋ยมีราคาแพงและหาซื้อยาก ต้องจัดหาจากแหล่งที่อยู่ไกล และการระดม จากสมาชิกยังไม่มี ความแน่นอนในเรื่องของจำนวนเงินและความถี่

3.2.2 วัดฤติบ เนื่องจากในพื้นที่มีต้นจำปาซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักซึ่งมีมาก ไม่ ต้องซื้อ ทำให้กลุ่มไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ คงเสียแต่ค่าใช้จ่ายในการเก็บรวบรวมและขนส่ง ส่วนภาชนะบรรจุอันประกอบไปด้วยกระสอบปุ๋ยหรือกระสอบใส่อาหารสัตว์นั้น กลุ่มหาซื้อจากร้านขายของเก่าหรือรับซื้อจากเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง แต่บางครั้งกระสอบที่ใส่ปุ๋ยมีราคาแพง และหาซื้อยาก ต้องจัดหาจากแหล่งที่อยู่ไกล ซึ่งทำให้มีต้นทุนสูงขึ้นบ้างแต่ไม่มากนัก และสามารถเวียนใช้ได้หลายครั้ง

3.2.3 องค์ความรู้ นอกจากเงินทุนและวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตปุ๋ยของแล้ว ทุน ในชุมชนที่สำคัญคือองค์ความรู้ ในพื้นที่ของหมู่บ้าน ชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่องของปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกกันมานานแล้วแต่ไม่ค่อยจะนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งนี้เนื่องจากความสะดวกของการใช้ปุ๋ยเคมีที่หาซื้อง่าย และไม่ต้องเสียเวลารอคอยจากการหมัก ย่อยสลาย แต่เมื่อประสบกับปัญหาด้านทุนการผลิตที่สูงมากขึ้น เกษตรกรจึงหันมาหาองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ ประกอบกับ นายนิรุญ มาเจริญ ประธานของกลุ่มเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ในการที่จะเสาะแสวงหาความรู้ จึงได้สมัครเข้าเป็นหมอดินอาสากับกรมพัฒนาที่ดิน และได้เข้ารับการฝึกอบรมฝึกปฏิบัติในเรื่องของการพัฒนา ดิน การผลิตปุ๋ยชีวภาพ ฯลฯ และได้นำความรู้ที่ได้รับมาเป็นทุนในการพัฒนากระบวนการในการผลิต ปุ๋ยและพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่ม

3.3 นวัตกรรม กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินมีกิจกรรมในด้านการทำปุ๋ยหมักที่ใช้ใบจำปาเป็นวัตถุดิบหลัก โดยใช้ประกอบกับส่วนผสมอื่นเช่นดินร่วน ขุยมะพร้าว และ ฯลฯ ซึ่งเป็น ปุ๋ยหมักที่มีคุณภาพดีเหมาะกับการปลูกพืชโดยเฉพาะไม้ดอกไม้ประดับ โดยปัจจุบันกลุ่มได้รับการสั่งซื้อจากเกษตรกรผู้จำหน่ายไม้กระถางให้ทำปุ๋ยส่งให้จนบางครั้งทำไม่ทัน นอกจากปุ๋ยหมักแล้ว สมาชิกของกลุ่มบางส่วนที่มีอาชีพทางการทำกรรไกรตัดแต่งกิ่งไม้ยังคงดำเนินการอยู่ โดยเมื่อทำเสร็จแล้วนำไปส่งขายยังฝั่งจังหวัดอุทัยธานีในนามของกรรไกรตัดแต่งกิ่งไม้บ้านอีเต็ง ซึ่งเป็นชุมชนที่ทำกรรไกรตัดแต่งกิ่งไม้ มีดพับ ที่มีชื่อเสียงมากของจังหวัดอุทัยธานี ทำให้สามารถขายได้ง่ายและได้ราคาดีกว่าที่จะขายในนามของกลุ่มเอง

3.4 การมีส่วนร่วม

3.4.1 การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม

สมาชิกกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน ส่วนใหญ่ไม่ค่อยเข้าร่วมในการประชุม กลุ่ม แต่จะเข้าร่วมในการจัดกิจกรรมของกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ คงมีบางส่วนที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ในการเข้าร่วมกิจกรรม แต่ยังคงร่วมรับผลประโยชน์จากผลการดำเนินงานของกลุ่ม ในส่วนของ การร่วมคิดและเสนอปัญหารวมทั้งแนวทางแก้ไขปัญหานั้น ส่วนใหญ่สมาชิกจะไม่แสดงความคิดเห็น

ความคิดเห็นส่วนใหญ่ของสมาชิกกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน เห็นความสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มในด้านการช่วยเหลือกันในกลุ่มชนด้านเศรษฐกิจ การได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การพึ่งพากันของคนในกลุ่มชน ก่อให้เกิดความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในกลุ่มชน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การมีอำนาจต่อรองกับหน่วยงานของรัฐ หรือการให้กลุ่มเป็นฐานในการรับความช่วยเหลือจากภาครัฐ ภาคเอกชน และส่วนอื่นๆ

3.4.2 การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม

การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม ในด้านการวางแผนการดำเนินงาน การแก้ไขปัญหาการดำเนินงานของกลุ่ม รวมทั้งการจัดกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม คณะกรรมการบริหารกลุ่มจะมีการประชุมกันแบบไม่เป็นทางการบ่อยครั้ง โดยอาศัยเวลาในช่วงเย็น ถ้าเพราะมีบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน หากแต่เมื่อมีปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินงานคณะกรรมการบริหารกลุ่มให้ความสำคัญในการเข้าร่วมประชุมครบถ้วนทุกครั้ง

3.4.3 การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชนในชุมชน

สำหรับในส่วนของประชาชนในชุมชนและผู้นำในชุมชนยังมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เพราะผู้ประกอบการเกษตรกรรมส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังคงมีภาระผูกพันกับนายทุนเงินกู้ และพ่อค้าคนกลาง ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มได้อย่างเต็มที่ ประกอบกับในพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียงมีโรงเรียนเกษตรกรรมบ้านหลั่น ซึ่งมีได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานจากทางราชการอยู่แล้ว และมีความเข้มแข็งมาก เกษตรกรในหมู่บ้านบางส่วนยังคงทำกิจกรรมและมีส่วนร่วมกับโรงเรียนเกษตรกรรมอยู่

3.5 กระบวนการเรียนรู้

กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินได้มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกของกลุ่มบ้าง เช่นการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกใช้เองเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิตทางการเกษตรได้บ้าง และนายนิริญ มาเจริญ ประธานของกลุ่มได้เรียนรู้การทำน้ำส้มควันไม้และการทำน้ำยาเอนกประสงค์ เพื่อใช้ทดแทนน้ำยาล้างจานจากวิทยากรของสถาบันพัฒนาเกษตรกรและชนบท (สจส.) ซึ่งเป็นสถาบันพัฒนาเกษตรกรภายใต้การดำเนินงานของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จากนั้นได้นำมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้ แต่ยังไม่เป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่มเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มบางส่วนยังติดติดกับความง่ายของการหาซื้อของสำเร็จรูปมาใช้ รวมทั้งขาดความรู้ในการที่จะใช้วัตถุดิบหลักที่มีอยู่ในท้องถิ่น ประกอบกับกลุ่มไม่มีสถานที่ทำการที่เป็นกิจจะลักษณะซึ่งจะใช้เป็นสถานที่เรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ คงใช้บริเวณบ้านของนายนิริญ มาเจริญ ประธานกลุ่มโดยได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หน่วยอำเภอมนรมย์บางส่วนจัดตั้งเป็นโรงเรียนทำกินทำใช้ขึ้น นอกจากนี้กลุ่มมีการบันทึกองค์ความรู้ไว้เพื่อเป็นการถ่ายทอดความรู้ไปยังคนรุ่นหลังแต่ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร

ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

จากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือสมาชิกกลุ่ม คณะกรรมการบริหารกลุ่ม ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีประสบการณ์ด้านการจัดการกลุ่มอาชีพ ส่วนงานอื่นที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนหมื่น จังหวัดชัยนาท ได้ดังนี้

1. กิจการของชุมชน

1.1 ปัญหาของกลุ่มในด้านกิจการของชุมชน คือ

1.1.1 คณะกรรมการในกลุ่มย่อยขาดการประสานงานในการดำเนินงานในลักษณะเครือข่าย

1.1.2 ไม่มีการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการเครือข่าย

1.1.3 ไม่มีระเบียบ ข้อบังคับ หรือข้อกำหนดของกลุ่มที่เป็นลายลักษณ์อักษร

1.1.4 การรวมกลุ่มยังไม่เหนียวแน่น ขาดการประชุมและการประสานงานอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการประกอบอาชีพหลักของสมาชิกในกลุ่มและของคนส่วนใหญ่ของชุมชน เป็นการประกอบอาชีพทางทำสวนผักเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะต้องตัดหรือเก็บผักในเวลาที่ไม่ตรงกัน เพื่อนำส่งตลาดไทหรือตลาดสี่มุมเมืองซึ่งมีการขนส่งกันเกือบทั้งวัน ทำให้โอกาสในการประชุมพร้อมกันทำได้ยาก เว้นแต่สมาชิกหลักจำนวนไม่มากนักที่บ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกับนายนิรุฒ มาเจริญ ประธานกลุ่ม ที่มักจะมานั่งคุยปรึกษาหารือกันอยู่เสมอในช่วงเวลาเย็นของทุกๆ วัน ดังคำกล่าวของนางอำพร อาจมาก, นายสานิตร์ นิ่มเมือง สมาชิกของกลุ่มและนายไ้ว ตระกูลอินทร์ รองประธานกลุ่มที่ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า

“จะให้มาประชุมกันบ่อยๆ ได้ยังไง ไม่มีคนช่วยทำงาน เด็กๆ ก็ไปโรงเรียนกัน

หมด เสียเวลาเก็บของในสวน ” (อำพร อาจมาก, 2548, มีนาคม 21)

“บ้านผมอยู่ตรงนี้เองใกล้ๆ บ้านเจริญ (นิรุฒ) ว่างๆ ก็มานั่งคุยกันเกือบทุกเย็น”

(สานิตร์ นิ่มเมือง, 2548, มีนาคม 21)

“อย่าไปคาดหวังอะไรมาเลยหัวหน้า บางคนมันมาเข้ากลุ่มเพราะอยากรับ

ของแจกเท่านั้น พอรู้ว่าไม่ได้แจกอะไรให้ มันก็ไม่เคยเข้ามาอีกเลย” (ไ้ว ตระกูลอินทร์, 2548, มีนาคม 26)

นอกจากนี้แล้วจากการตรวจสอบบันทึกรายงานการประชุมของกลุ่มที่มีอยู่ประมาณ 10 ครั้งนับตั้งแต่มีการจัดตั้งกลุ่ม พบว่าสมาชิกของกลุ่มมาประชุมโดยเฉลี่ยครั้งละ 22-23 คน ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนเพียงประมาณร้อยละ 50 ของสมาชิกกลุ่มเท่านั้น

1.2 ความต้องการการพัฒนาของกลุ่ม คือ

การมีระเบียบข้อบังคับหรือข้อกำหนดของกลุ่มที่เป็นลายลักษณ์อักษร การมีคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการบริหารงาน และมีการประสานงาน

อย่างมีคุณภาพ เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มให้ความสำคัญกับการประชุมและร่วมในกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

2. ทุณชุมชน

2.1 ปัญหาของกลุ่มในด้านทุนชุมชน คือ

2.1.1 ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานของกลุ่ม โดยในปัจจุบันกลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินกิจการจำนวน 13,400 บาท ในจำนวนนี้เป็นเงินยืมไม่มีดอกเบี้ยจากโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ (บ้านหลั่น) จำนวน 5,000 บาท ซึ่งกลุ่มจะต้องคืนเงินยืมดังกล่าวภายในสิ้นปี พ.ศ. 2548 จะทำให้กลุ่มคงเหลือเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานของกลุ่มไม่มากนัก ซึ่งหากจะให้เพียงพอกับความต้องการตามแผนของกลุ่ม คาดว่าต้องใช้เงินทุนหมุนเวียนประมาณ 150,000 บาท

2.1.2 สมาชิกส่วนใหญ่มีหนี้สินจากการลงทุนในอาชีพหลัก จากข้อมูลของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หน่วยอำเภอมนรมย์และสหกรณ์การเกษตรมนรมย์จำกัด พบว่าสมาชิกของกลุ่มหรือคู่สมรสเป็นลูกค้าของธนาคารฯ 29 ราย มีหนี้สินกับธนาคารฯ สูงสุด 840,000 บาท ต่ำสุด 40,000 บาท เฉลี่ย 30,300 บาท/ราย สมาชิกของกลุ่มหรือคู่สมรสเป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตรมนรมย์จำกัด 12 ราย มีหนี้สินกับสหกรณ์ฯ สูงสุด 248,000 บาท ต่ำสุด 80,000 บาท เฉลี่ย 27,333 บาท/ราย

2.2 ความต้องการการพัฒนาของกลุ่ม คือ

กลุ่มต้องการให้มีการสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนในการบริหารงานในกลุ่มโดยแสวงหาความร่วมมือจากองค์กรบริหารส่วนตำบลทำฉนวนในรูปของเงินทุนส่งเสริมกลุ่มอาชีพหรือจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรในรูปของสินเชื่อเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงการระดมทุนจากสมาชิกของกลุ่มในรูปของเงินสัจจะออมทรัพย์

3. นวัตกรรม

3.1 ปัญหาของกลุ่มในด้านนวัตกรรมที่พบคือ

3.1.1 ขาดความรู้ในด้านการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน

3.1.2 ขาดการบันทึกความรู้ทางด้านการผลิต

3.1.3 ขาดทักษะและการจัดการด้านการตลาด

3.1.4 สมาชิกของกลุ่มบางส่วนยังไม่ยอมรับนวัตกรรมใหม่ เช่นการใช้น้ำส้มควันไม้ในการกำจัดแมลงแทนการใช้สารเคมีที่หาซื้อตามท้องตลาด

3.2 ความต้องการการพัฒนาของกลุ่ม คือ

การพัฒนาความรู้ในด้านการผลิตและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ในชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าเพิ่ม การสนับสนุนให้กลุ่มมีการบันทึกความรู้ด้านการผลิตและตำนานผลิตภัณฑ์ เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานและการถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และยอมรับในนวัตกรรมใหม่ๆ การพัฒนาด้านแผนการตลาดให้มีประสิทธิภาพ การจัดหาวิทยากร

หรือผู้ทรงคุณวุฒิมาดำเนินการถ่ายทอดนวัตกรรมทางการผลิตหรือการลดต้นทุนการผลิตให้กับสมาชิกของกลุ่ม

4. การมีส่วนร่วม

4.1 ปัญหาของกลุ่มในด้านการมีส่วนร่วม คือ

4.1.1 สมาชิกขาดการมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมประชุมกลุ่ม

4.1.2 สมาชิกขาดความร่วมมือในการแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

4.1.3 สมาชิกขาดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการดำเนินงานของกลุ่ม

4.1.4 สมาชิกขาดการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่ม

4.1.5 สมาชิกขาดการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของกลุ่ม

4.1.6 ผู้นำชุมชนและประชาชนในชุมชนยังมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มค่อนข้างน้อย

4.2 ความต้องการการพัฒนาของกลุ่ม คือ

ให้มีการจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่มโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกและคณะกรรมการกลุ่ม และให้ผู้นำในชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม

5. กระบวนการเรียนรู้

5.1 ปัญหาของกลุ่มในด้านกระบวนการเรียนรู้ คือ

5.1.1 ขาดสถานที่ในการเป็นศูนย์กลางการประสานการเรียนรู้ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน

5.1.2 ขาดผู้ที่มีทักษะและองค์ความรู้ในการถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรด้านอื่นนอกจากการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก เช่นการทำสอร์โอมสำหรับใช้กับพืชผักเอง

5.2 ความต้องการการพัฒนาของกลุ่ม คือ

สถานที่และอาคารถาวรในการเป็นศูนย์กลางการประสานการเรียนรู้ของสมาชิกกลุ่ม คนในชุมชนและระหว่างชุมชน และการจัดหาครูภูมิปัญญาที่มีทักษะและองค์ความรู้ในการถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรด้านอื่น

ตาราง 1 สรุปสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาของกลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน

ขอบเขตเนื้อหา	สภาพปัจจุบัน	ปัญหาและความต้องการการพัฒนา
1. กิจกรรมของชุมชน	1. การรวมกลุ่มไม่ค่อยเหนียวแน่น คณะกรรมการของกลุ่มขาดการประสานงาน 2. ขาดการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการ 3. กลุ่มไม่มีระเบียบ ข้อบังคับในการบริหาร	1. คณะกรรมการของกลุ่มขาดการประสานงานอย่างต่อเนื่องและต้องการคณะกรรมการที่มีประสิทธิภาพในการบริหารงาน 2. ขาดการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการ 3. ไม่มีระเบียบ ข้อบังคับหรือข้อกำหนดของกลุ่มที่เป็นลายลักษณ์อักษร
2. ทุนชุมชน	1. สมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่มีหนี้สินจากการประกอบอาชีพ 2. วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตบางอย่างหายากและมีราคาแพง 3. กลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนในการทำนงานไม่เพียงพอ	1. สมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่มีหนี้สินจากการประกอบอาชีพ 2. วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตบางชนิดต้องนำเข้ามาจากภายนอกชุมชนและมีราคาแพง 3. ต้องการเงินทุนหมุนเวียนในการบริหารกลุ่มและการลงทุน
3. นวัตกรรม	1. กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหินมีกิจกรรมในด้านการทำปุ๋ยหมักที่ใช้ใบจำฉาเป็นวัตถุดิบหลัก 2. สมาชิกของกลุ่มบางส่วนมีอาชีพทางการทำกรรไกรตัดแต่งกิ่งไม้	1. ขาดความรู้ในด้านการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน 2. ขาดทักษะและการจัดการด้านการตลาด

ตาราง 1 (ต่อ)

ขอบเขตเนื้อหา	สภาพปัจจุบัน	ปัญหาและความต้องการ การพัฒนา
	เมื่อทำเสร็จแล้วนำไปส่งขายยัง ฝั่งอุทัยธานีในนามของกรรไกร บ้านอี่เต็ง	3. ขาดการบันทึกความรู้ด้าน การผลิต 4. สมาชิกของกลุ่มบางส่วน ยังไม่ยอมรับนวัตกรรม ใหม่ๆ
4. การมีส่วนร่วม	1. สมาชิกบางส่วนไม่ค่อยเข้าร่วม ในการประชุมกลุ่ม 2. สมาชิกบางส่วนไม่ค่อยให้ ความร่วมมือในการเข้าร่วม กิจกรรม 3. สมาชิกขาดการแสดงความ คิดเห็นในแนวทางการ ดำเนินงาน 4. สมาชิกขาดการแสดงความ คิดเห็นในเรื่องปัญหา รวมทั้ง แนวทางแก้ไขปัญหากลุ่ม 5. สมาชิกขาดการเข้ามามีส่วนร่วม ในการติดตามและประเมินผล กลุ่ม 6. กลุ่มไม่มีแผนการดำเนินงาน ที่มาจากความต้องการของ สมาชิก	1. สมาชิกไม่ค่อยร่วมมือใน การเข้าร่วมประชุมกลุ่ม 2. สมาชิกไม่ค่อยร่วมมือใน การเข้าร่วมกิจกรรมของ กลุ่ม 3. สมาชิกขาดการแสดง ความคิดเห็นในแนวทาง การดำเนินงาน 4. สมาชิกขาดการมีส่วนร่วม ในการแก้ไขปัญหาของ กลุ่ม 5. สมาชิกขาดการมีส่วนร่วม ในการติดตามและ ประเมินผลกลุ่ม 6. ต้องการให้กลุ่มมีแผนการ ดำเนินจากความต้องการ ของสมาชิกกลุ่ม
5. กระบวนการเรียนรู้	1. มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับ สมาชิกของกลุ่มบ้าง	1. ขาดทักษะและความรู้ใน การบริหารจัดการ การตลาด

ตาราง 1 (ต่อ)

ขอบเขตเนื้อหา	สภาพปัจจุบัน	ปัญหาและความต้องการ การพัฒนา
	2. สมาชิกของกลุ่มบางส่วนยังคงยึดติดกับความง่ายของการหาซื้อของสำเร็จรูปมาใช้ รวมทั้งขาดความรู้ในการที่จะใช้วัตถุดิบหลักที่มีอยู่ในท้องถิ่น	2. ขาดความรู้ในการใช้และผลิตวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการประกอบอาชีพ
	3. กลุ่มไม่มีสถานที่ทำการซึ่งจะทำให้เป็นสถานที่เรียนรู้ได้อย่างเต็มที่	3. ขาดสถานที่ในการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม
	4. กลุ่มมีการบันทึกองค์ความรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดแก่คนรุ่นหลังแต่ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร	4. ขาดทักษะในการบันทึกภูมิปัญญาเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดไปยังคนรุ่นหลังในชุมชน